

Povezanost društvene nejednakosti s ekonomskim krizama

Topolovčan, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:987262>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

Ivana Topolovčan

**POVEZANOST DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI S
EKONOMSKIM KRIZAMA**

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

Ivana Topolovčan

**POVEZANOST DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI S
EKONOMSKIM KRIZAMA**

Završni rad

JMBAG: 0303074367, redovan student

Studijski smjer: Marketinško upravljanje

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Marketing, Trgovina

Mentor: prof. dr. sc. Saša Stjepanović

Pula, rujan 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana _____, kandidat za prvostupnika ekonomije, smjera _____, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Cilj i svrha istraživanja.....	2
1.3. Struktura rada	2
1.4. Znanstvene metode.....	2
2. EKONOMSKE KRIZE – KONCEPTUALNI OKVIR IZAZOVA I PRILIKA	3
2.1. Teorijski okviri gospodarskih kriza.....	3
2.2. Vrste gospodarskih kriza	4
2.3. Poslovni konjunktarni ciklusi i njihova prognoza	6
2.4. Ekonomske posljedice krize	9
3. ZNAČAJNE EKONOMSKE KRIZE SVIJETA.....	11
3.1. Velika depresija 1929. godine	11
3.2. Naftne krize i šokovi	15
3.3. Valutne krize u 20. stoljeću.....	16
3.4. Globalna financijska kriza 2008. godine	18
4. DRUŠTVENA NEJEDNAKOST – ZNAČAJ EKONOMSKE POLARIZACIJE.....	22
4.1. Društvena nejednakost u svijetu.....	23
4.2. Problematika i uzroci društvene nejednakosti	26
5. OBLICI I KONCEPTI DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI.....	28
5.1. Politička nejednakost.....	29
5.2. Ekonomska nejednakost	30
5.3. Nejednakost spolova.....	31
5.4. Tretman nejednakosti u zdravlju i obrazovanju	32
5.5. Nejednakost prije ekonomskih kriza kao dokaz korelacije s krizama	33
6. KORELACIJA DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI I EKONOMSKIH KRIZA – KRITIČKI OSVRT.....	40
7. ZAKLJUČAK.....	43
LITERATURA	45
POPIS TABLICA I SLIKA	48
SAŽETAK	49

1. UVOD

Snažan makroekonomski rast koji je obilježio svjetska gospodarstva u XX. stoljeću stvarao je osjećaj kako je dugotrajan i održiv rast realan, te nepobitno izgledan u budućnosti. Tome su doprinijeli nagli porast stanovništva, brojni tehnički izumi, razvoj brojnih svjetskih financijskih tržišta, te razvoj svjetske međunarodne razmjene. Međutim, pojava globalizacije postavila je pred svjetska gospodarstva mnogostruke izazove na koje one nisu mogle promptno odgovoriti. Propuštanje tih prilika dovelo je do pojave financijskih kriza, koje su označile krizu financijskih tržišta i krizu bankarstva u svijetu. Sve su gospodarske krize trenuci preispitivanja tadašnjeg gospodarskog sustava ili prilike da se provjeri njegova snaga. Osnovna je ideja kako bi ova suvremena kriza mogla proizvesti kreativnu destrukciju u ekonomskoj znanosti na isti način kako je velika depresija rezultirala keynesijanizmom, a stagflacija monetarizmom.

U suvremenim globalnim uvjetima današnjeg svijeta sve je više prisutna ekonomska polarizacija između zemalja svijeta. Svjetsko blagostanje i raspodjela bogatstva u svijetu često je izraženo u obliku pojmova poput gladi, siromaštva, dostupnost vode i količine materijalnih dobara, dostupnost egzistencijalnih uvjeta za život poput stambenih jedinica, energenata, čistoća okoliša i zraka, dostupnost radnih mjesta, zdravlja, obrazovanja, kulturnih usluga i slično. Raspodjela svjetskog bogatstva ukazuje na stupanj jaza između bogatih i siromašnih zemalja svijeta, gdje prisutna polarizacija precizno definira, sukladno ekonomskim pokazateljima, koje su zemlje bogate, a koje siromašne. Povezanost društvene nejednakosti s ekonomskim krizama je snažne korelacije jer upravo nejednako distribuirano društvo blagostanje u svijetu jest jedan od temeljnih uzroka pojave ekonomskih kriza.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog završnog rada jest povezanost društvene nejednakosti s ekonomskim krizama, gdje će se prikazati teorijska problematika ekonomskih kriza i njihovo povijesno aplikativno odvijanje u praksi te će se prikazati društvena nejednakost kao značaj ekonomske polarizacije te njezina poveznica sa ekonomskim krizama.

1.2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj istraživanja jest prikazati teorijsku i aplikativnu problematiku ekonomskih kriza sa onima najznačajnijima u 20. stoljeću, kao i prikazati društvenu nejednakost kao ekonomsku polarizaciju svijeta te oblike i koncepte te nejednakosti te stvoriti poveznicu između društvene nejednakosti i ekonomskih kriza.

Svrha istraživanja je ukazati na važnost korelacije društvene nejednakosti i ekonomskih kriza koja će se ispitati u radu da bi se moglo zaključiti koliko je snažan utjecaj društvene nejednakosti na nastanak ekonomskih kriza.

1.3. Struktura rada

Rad je koncipiran u u sedam kraćih zasebnih poglavlja. U uvodu je objašnjen predmet, svrha i cilj istraživanja, struktura rada te znanstvene hipoteze. U drugom dijelu je dat prikaz konceptualnog okvira ekonomskih kriza gdje će se prikazati teorijska osnova kriza sa njezinim uzrocima i posljedicama. U trećem dijelu opisan će se najznačajnije ekonomske krize koje su se dogodile u 20. stoljeću. Četvrti dio odnosi se na teorijsku problematiku društvene nejednakosti kao oblika ekonomske polarizacije svijeta. U petom dijelu opisan će se oblici i koncepti društvene nejednakosti. Šesti dio bit će kritički osvrt u kojem će se s vlastitog stajališta objasniti korelacija društvene nejednakosti i ekonomskih kriza. U zaključnom dijelu bit će date završne misli autorice o istraženoj temi.

1.4. Znanstvene metode

U završnom radu su, u različitim kombinacijama, korištene sljedeće znanstvene metode: metoda deskripcije, metoda kompilacije, metoda generalizacije i apstrakcije, metoda ukazivanja na prednosti i nedostatke, induktivna i deduktivna metoda te metode analize i sinteze, koje se sve zajedno prožimaju kroz čitav rad.

2. EKONOMSKE KRIZE – KONCEPTUALNI OKVIR IZAZOVA I PRILIKA

Pojam krize dolazi od grčke riječi crisis, a znači prijelom, svaki iznenadni prekid do tada kontinuiranog razvoja i u užem smislu, situaciju razvoja koja označava zaokret, odnosno vrhunac opasnog razvoja (Sučević, 2010.). Kriza je neplanirani i neželjeni proces koji je u stanju ugroziti ili u potpunosti onemogućiti razvojne mogućnosti gospodarstva. Kriza je financijska ranjivost zbog loše osmišljene financijske liberalizacije (Grgić i Bilas, 2008.) Po općoj prihvaćenoj definiciji ekonomskih stručnjaka jedno nacionalno gospodarstvo je u krizi ukoliko u dva susjedna kvartala stagnira (takozvana "nulta stopa rasta") ili bilježi negativan gospodarski rast – znači ukoliko je stopa gospodarskog rasta niža nego godinu dana ranije.

2.1. Teorijski okviri gospodarskih kriza

Velika fluktuirajuća gospodarska kretanja u svjetskim gospodarstvima obilježila su 20. stoljeće. Svijet se početkom stoljeća naglo razvio, a tome su pridonijeli doprinijeli nagli porast stanovništva, brojni tehnički izumi, razvoj brojnih svjetskih financijskih tržišta, te razvoj svjetske međunarodne razmjene (Atali, 2009.).

Kriza predstavlja situaciju kada je u dva susjedna kvartala konjunktorna stopa rasta niža nego u istom razdoblju prošle godine. Ekonomska povijest ukazuje kako gospodarstva različitih zemalja prolaze kroz ulazne i izlazne faze u svojoj dinamici gospodarskog rasta. Često nakon nekoliko godina prosperiteta i ekspanzije dolazi do recesije ili čak sloma gospodarstva, kada je neka zemlja bačena na koljena. Ekonomska teorija smatra da su gospodarske krize rezultat konjunkturnih gospodarstvenih ciklusa, te da je za očekivati da će gospodarski sustav kad-tad doći u fazu recesije, izazvane brojnim političkim i ekonomskim zbivanjima na svjetskoj razini.

Svako gospodarstvo svoju stabilnost i napredak veže za stabilan i održiv gospodarski rast. Pojava krize izaziva strah od narušavanja poželjnog stanja gospodarstva, kao i suočavanje s njegovim iznenadnim zaostajanjem, pa i padom. Prihvaćajući tržišno gospodarstvo i integraciju u svjetski kapitalistički sustav, države su prihvatile njegove zakonitosti i rizike (Baletić, 2009.). Upravo ti rizici pojavom krize donose poremećene gospodarske odnose.

Ekonomska teorija se problematikom krize ozbiljnije počela baviti početkom XX. stoljeća. Najveći doprinos teoretskom izučavanju krize dao je ekonomist John Maynard Keynes, koji je dao suvremene postavke makroekonomije u uvjetima krize, te je ponudio praktične prijedloge i rješenja za izlazak iz krize. On je bio zagovornik državnog intervencionizma i smatrao je kako u uvjetima krize država mora djelovati instrumentima fiskalne i monetarne politike da bi iz krize izašla (Baletić, 2009.).

U ekonomskoj krizi cijene imovine i kapitala bilježe nagli pad vrijednosti, poduzeća i potrošači nisu u mogućnosti platiti svoje dugove, a financijske institucije imaju manjak likvidnosti. Ekonomska kriza često je povezana s panikom ili bankarskim poslovanjem tijekom kojih ulagači rasprodaju imovinu ili povlače novac s štednih računa jer se boje da će vrijednost te imovine pasti ako ostanu u financijskoj instituciji (Investopedia.com., 2020). Ostale situacije koje mogu biti označene ekonomskom krizom uključuju razbijanje špekulativnog financijskog balona, pad dionica na burzi, neplaćanje države ili valutnu krizu. Ekonomska kriza može biti ograničena na banke ili se proširiti kroz jedinstvenu ekonomiju, gospodarstvo regije ili gospodarstvo širom svijeta.

Čimbenici financijske krize uključuju sistemske neuspjehe, neočekivano ili nekontrolirano ljudsko ponašanje, poticaje na prekomjerne rizike, regulatorno odsustvo, neuspjehe ili zaraze koje predstavljaju virusno širenje problema iz jedne institucije u drugu državu (Investopedia.com, 2020.). Ako ostane bez nadzora, kriza može uzrokovati da ekonomija ode u recesiju ili depresiju. Čak i kad se poduzimaju mjere za sprečavanje financijske krize, one se ipak mogu dogoditi, ubrzati ili produbiti. Kriza, u stvari, prisilno mijenja ekonomske i političke odnose. Krize se zato često smatraju dokazom dugoročne neodrživosti kapitalizma i nužnosti njegove evolucije prema jednom drugom sigurnijem i socijalnijem sustavu.

2.2. Vrste gospodarskih kriza

Iako financijske krize mogu poprimiti različite oblike i oblike, literatura je bila u mogućnosti prikazati mnoge konkretne definicije vrsta kriza. Na primjer, valutna kriza uključuje: špekulativni napad na valute što rezultira devalvacijom (ili oštrom deprecijacijom), ili se prisiljavaju vlasti da brane valutu trošeći velike količine međunarodne rezerve, nadalje naglo povećanje kamatnih stopa ili uvođenje kontrole kapitala (IMF, 2013.). Naglo zaustavljanje koje uključuje krizu platne bilance može se definirati kao veliki i često neočekivani) pad

međunarodnog priljeva kapitala ili nagli preokret u ukupnim tokovima kapitala u neku zemlju, koja se vjerojatno odvija u kombinaciji s naglim porastom kreditnog salda. Ipak, brojne su vrste ekonomskih kriza koje razmatra literatura sukladno domeni njihova nastanka. One obuhvaćaju bankarske, valutne i dužničke krize, kao i krize vezane uz špekulativna djelovanja.

Bankarske krize obuhvaćaju vrste koje su uzrokovane slomom bankarskog sektora. Banke su kao privatna društva usmjerene na namakanje što većeg profita, međutim, one imaju i javnu ulogu jer omogućuju društvenu likvidnost kojom utječu na stabilno gospodarstvo. Uslijed lošeg poslovanja, problematičnih financijskih izvještaja i loše realizacije plasmana svojih novčanih sredstava banke se nađu u začaranom krugu problema. Ti problemi potiču središnje da povuku svoje novčane depozite jer gube povjerenje u svoju banku, uzrokujući bankama dodatne probleme i manjak sredstava. Neki od uzroka nastanka bankarskih kriza su (Leko i Božina, 2005.): niska stopa rasta BDP – a, visoke kamatne stope, visoka inflacija, prebrza liberalizacija financijskog tržišta, osjetljivost financijskog sustava na nagli odljev sredstava, slaba regulativa, tečajni sustav, neusklađenost aktive i pasive, prijevare u bankama, operativni rizici i drugi.

Valutna kriza je situacija u kojoj postoji ozbiljna sumnja ima li središnja banka zemlje dovoljno deviznih rezervi za održavanje fiksnog tečaja zemlje. Kriza je često praćena špekulativnim napadom na deviznom tržištu. Valutna kriza proizlazi iz kroničnog deficita platne bilance, pa se stoga naziva i krizom platne bilance. Često takva kriza kulminira u devalvaciji valute.

Valutna kriza je vrsta financijske krize koja je često povezana s pravom ekonomskom krizom. Valutna kriza povećava vjerojatnost bankarske ili neplatne krize. Tijekom valutne krize, vrijednost inozemnog duga drastično će porasti u odnosu na opadajuću vrijednost domaće valute. Financijske institucije i vlada borit će se da ispune dužničke obveze i može doći do ekonomske krize. Uzročnost također teče drugim putem (Babić, 2008.). Vjerojatnost valutne krize raste kada zemlja doživi bankarsku ili zadanu krizu. Da bi nadoknadila štetu koja nastaje uslijed valutne krize, središnja banka će često povećavati izdavanje valuta, što može smanjiti rezerve do točke probijanja fiksnog tečaja (Babić, 2008.). Valutne krize mogu biti posebno destruktivne za mala otvorena gospodarstva ili veće, ali ne i dovoljno stabilne. Vlade često preuzimaju ulogu odbacivanja takvih napada zadovoljavanjem prekomjerne potražnje za određenom valutom koristeći vlastite devizne rezerve ili devizne rezerve države (obično u američkim dolarima, eurima ili funtama sterlinga). Valutne krize imaju velike, mjerljive

troškove za gospodarstvo, ali sposobnost predviđanja vremena i veličine krize ograničena je teorijskim razumijevanjem složenih interakcija između makroekonomskih osnova, očekivanja investitora i vladine politike (Investopedia.com, 2020.). Valutna kriza može imati i političke posljedice za one koji su na vlasti.

Dužnička kriza je situacija u kojoj vlada, odnosno država, županija ili grad izgubi mogućnost vraćanja državnog duga. Kad su izdaci vlade duži od poreznih izdataka, vlada može ući u dužničku krizu. Razni oblici vlada financiraju svoje rashode prvenstveno prikupljanjem novca oporezivanjem. Kad su porezni prihodi nedovoljni, vlada to može nadoknaditi izdavanjem duga. Država postaje osjetljiva na krizu, te čak male promjene kamate ili tečaja mogu dovesti do velikih dužničkih problema. Investitori koji su uložili u državne obveznice počinju gubiti povjerenje – država postaje nesposobna servisirati svoja dugovanja prema vjerovnicima. Sama po sebi, dužnička kriza ima negativne efekte na gospodarstvo: nastaje povećanje kamatnih stopa, investitori koji su ulagali u posrnulo gospodarstvo počinju ostvarivati gubitke, država gubi kredibilitet i mogućnost daljnjeg zaduživanja na inozemnim financijskim tržištima, a njene vrijednosnice gube na vrijednosti jer raste rizik ulaganja u te obveznice.

Špekulativna kriza predstavlja naglu prodaju nepouzdanе imovine od strane neaktivnih špekulanata i odgovarajuće stjecanje neke vrijedne imovine (valute, zlato, emisijske dozvole, robe, preostale kvote). Ove krize nastaju kada se stvaraju špekulativni mjehuri, odnosno kada se trguje imovinom čija vrijednost može poprimiti inflacijski karakter. Ovi mjehuri se pojavljuju isključivo na financijskim tržištima.

2.3. Poslovni konjunktarni ciklusi i njihova prognoza

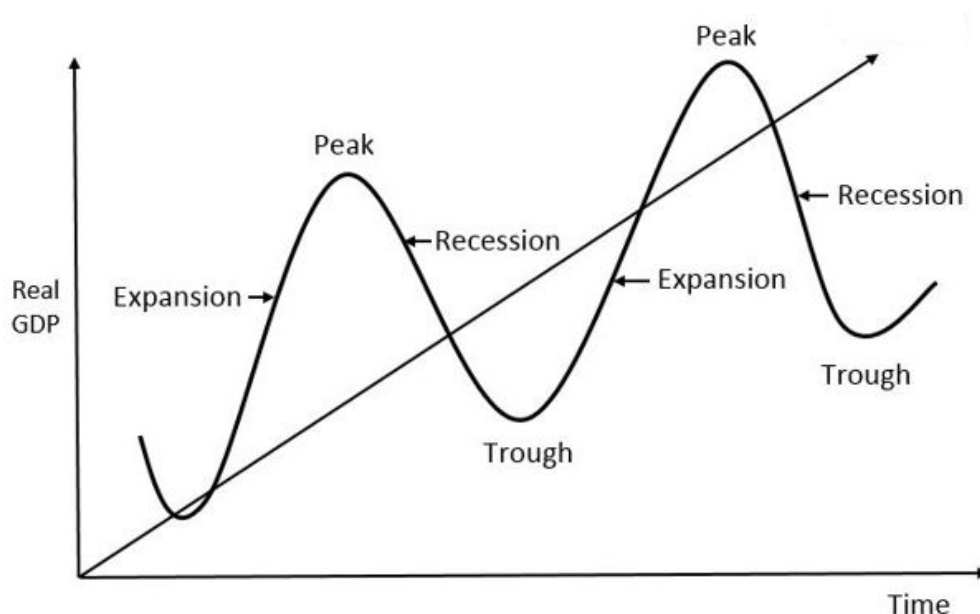
Poslovni ciklus, također poznat kao ekonomski konjunktarni ciklus, je kretanje bruto domaćeg proizvoda (BDP) prema gore i dolje oko njegovog dugoročnog trenda rasta (Kenton, 2019.). Duljina poslovnog ciklusa je vremensko razdoblje koje sadrži amplitude rasta i pada i kontrakcije u nizu. Ove fluktuacije obično uključuju promjene tijekom vremena između razdoblja relativno brzog gospodarskog rasta (ekspanzije ili procvata) i razdoblja relativne stagnacije ili pada (kontrakcije ili recesije) (Kenton, 2019.). Poslovni ciklusi se obično mjere uzimajući u obzir stopu rasta realnog bruto domaćeg proizvoda. Unatoč često primijenjenim terminskim ciklusima, ove fluktuacije u ekonomskoj aktivnosti ne pokazuju jednoličnu ili predvidljivu periodičnost.

Postojeće aspekti znanstvene ekonomije kazuju da su poslovni ciklusi u osnovi zbroj čisto slučajnih šokova za ekonomiju, pa u stvari i nisu ciklusi, iako se čini da jesu. Međutim, neke škole heterodoksa predlažu alternativne teorije koje sugeriraju da ciklusi zaista postoje zbog endogenih uzroka.

Po svojoj definiciji, konjunktarni, odnosno poslovni ciklus je određeni zaokret u ukupnom nacionalnom outputu, dohotku i zaposlenosti, obično traje između 2 i 10 godina, a obilježava ga rasprostranjena ekspanzija ili kontrakcija u mnogim sektorima gospodarstva (Samuelson, 2011.). Međutim, postoji određena klasifikacija specifičnih vrsta poslovnih ciklusa s obzirom na duljinu njihova trajanja (Babić, 2007.):

- Poljoprivredni ili „cobweb“ ciklusi – 1 godinu
- Ciklus zaliha ili Kitchinov ciklus – 3 godine
- Investicijski ili Juglarov ciklus – 7 do 11 godina
- Građevinski ili Kuznetsov ciklus – 16 godina
- Kondratieff ciklus – 50 do 60 godina.

Slika 1. Prikaz faza konjunktarnog ciklusa

Izvor: Hayes, A. (2020): Business cycle, dostupno na <https://www.investopedia.com/terms/b/businesscycle.asp>, pristupljeno 08.04.2020.

Francuski ekonomist Clément Juglar je 1860. prvi put identificirao ekonomske cikluse duge od 7 do 11 godina, iako oprezno nije tvrdio nikakve čvrste pravilnosti. Ekonomist Joseph Schumpeter tvrdio je da Juglarov ciklus ima četiri stupnja (Hayes, 2020.):

1. Ekspanzija (povećanje proizvodnje i cijena, niske kamate)
2. Kriza (kolaps na burzama i više bankrota firmi)
3. Recesija (pad cijena i proizvodnje, visoke kamatne stope)
4. Oporavak (dionice se oporavljaju zbog pada cijena i prihoda).

Poslovni ciklusi su vrsta kolebanja koja se može naći u ukupnoj ekonomskoj aktivnosti nacija koje svoj rad organiziraju uglavnom u poslovnim poduzećima: ciklus se sastoji od proširenja koja se događaju u isto vrijeme u mnogim ekonomskim aktivnostima, nakon čega slijede slične opće recesije, kontrakcije i oživljavanja. koji se stapaju u fazu ekspanzije sljedećeg ciklusa; trajanje poslovnih ciklusa varira od više od jedne do deset ili dvanaest godina; oni se ne dijele na kraće cikluse sličnih karakteristika s amplitudama približnima njihovim vlastitim.

Analiza karakteristika poslovnih ciklusa usmjerena je na tri područja (Obadić, 2011.): usporedba volatilnosti¹ pojedinih varijabli s volatilnosti BDP – a, smjer povezanosti s BDP – om, te vremenski pomak između promatranih varijabli i BDP – a.

Tablica 1. Stilizirane činjenice poslovnih ciklusa

VOLATILNOST	Investicije su tijekom poslovnih ciklusa nekoliko puta nestabilnije od BDP – a. Ujedno su i najvolatilnija komponenta BDP – a.
	Uvoz i izvoz su najčešće dva ili tri puta volatilniji od BDP – a.
	Zaposlenost i nezaposlenost su značajno manje volatilni od BDP – a
USKLAĐENOST	Osobna potrošnja, investicije i uvoz su snažno pozitivno povezani s BDP – om.
	Zaposlenost je prociklička varijabla i snažno je povezana s BDP – om. Produktivnost rada je prociklička i umjereno je povezana s BDP – om. Realne plaće su acikličke.
	Inflacija je pozitivno povezana s BDP – om, ali veza nije snažna.
	Zaposlenost je zaostajuća varijabla, kao i kratkoročne kamatne stope.
PERZISTENTNOST	BDP i osobna potrošnja se tijekom poslovnih ciklusa zadržavaju značajno duže u odnosu na ostale varijable.
	Zaposlenost i nezaposlenost pokazuju još veću perzistentnost od BDP – a.

Izvor: Obadić, A. et al.: Kriza – preobrazba ili propast?, Zbornik radova, Zagreb, Ekonomski fakultet, 2011., str. 33.

¹Volatilnost predstavlja mjerilo nepredvidljive promjene neke varijable u nekom razdoblju.

Prognoziranje konjunktarnih ciklusa temelji se na predviđanju trendova kretanja makroekonomskih pokazatelja gospodarstva. Dobra prognoza rasvjetljava ekonomsko stanje gospodarstva i pomaže donositeljima odluka da svoje akcije prilagode ekonomskim uvjetima. Predviđanje mora uključiti velik broj konzistentnih informacija, kao i ocijeniti troškove i koristi svake alternativne odluke. Zadaća konjunktarnih predviđanja se može definirati na sljedeći način (Babić, 2007.): predvidjeti smjer gibanja gospodarske aktivnosti, kvantificirati vremensko trajanje gibanja u jednom smjeru i utvrditi kad će se dogoditi obrat, ako se obrat očekuje; te kvantificirati veličinu očekivane promjene i vrijeme njezina trajanja.

2.4. Ekonomske posljedice krize

Svaka ekonomska kriza potrese gospodarstvo poput uragana, te za sobom donese niz nepoželjnih socijalnih i ekonomskih posljedica. Nakon što kriza ostavi svoje efekte, nacionalna gospodarstva pristupaju poduzimanju dugoročnih i kratkoročnih mjera da bi minimizirali negativne efekte krize.

Ispitivanje posljedica teških financijskih kriza pokazuje duboke i trajne učinke na cijene imovine, proizvodnju i zaposlenost. Rast nezaposlenosti i pad cijena stanova produžuju se na pet, odnosno šest godina. Čak i recesije potaknute financijskim krizama na kraju završavaju, iako gotovo uvijek popraćene velikim povećanjem državnog duga. Krize, češće nego ne, negativno utječu na kreditnu sposobnost države, što se odražava i na premije za veći rizik. Međutim, čini se da učinci nisu „trajni“.

Najteže posljedice koje ekonomska kriza može ostaviti su (Reinhart, 2009.):

- Pad vanjskotrgovinske razmjene
- Smanjenje direktnih stranih investicija
- Smanjenje dohotka i dotoka stranog kapitala u zemlju
- Negativan trend rasta BDP – a
- Rast nezaposlenosti
- Pad domaće proizvodnje
- Pad javne i osobne potrošnje
- Gubitak povjerenja investitora i manje ulaganje u državne obveznice
- Povećanje javnog duga i neto zaduživanja kod inozemnih financijskih institucija.

Tablica 2. Evaluacija posljedica krize

Ekonomске posljedice	Socijalne posljedice	Dugoročne posljedice
Pad investicija	Produbljenje društvene nejednakosti	Pritisak za novim ekonomskim reformama
Pad produktivnosti	Rast siromaštva	Rizik od nastanka ekonomske panike
Pad trenda gospodarskog rasta	Socijalne tenzije	Produbljenje državnog duga
Gubitak radnih mjesta	Politička nestabilnost	Potreba za protekcionizmom
Pad realnog dohotka	Pad nataliteta	Državna regulacija

Izvor: izrada autorice prema Oxenford, M. (2018): The Lasting Effects of the Financial Crisis Have Yet to Be Felt, dostupno na <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/lasting-effects-financial-crisis-have-yet-be-felt>, pristupljeno 09.04.2020.

Razorno stanje koje kriza donese tjera državu na dodatno zaduživanje, kako kod domaćih, tako i kod inozemnih financijskih institucija. Država mora stvoriti nove mjere i instrumente izlaska iz krize, mora formirati nove javne programe kojima će podignuti posrnulo gospodarstvo i oživjeti njegov ponovni rast (Reinhardt, 2009.).

Za uzdizanje ekonomije sa dna svakoj državi su potrebna dodatna financijska sredstva. Nisu joj dovoljni prikupljeni državni prihodi kojima ona zadovoljava javne potrebe i financira javna dobra. Stoga se država mora dodatno zadužiti. Dodatnim zaduživanjem i rastom javnih potreba rastu i javni rashodi. Proračunski deficit se produbljuje. Tada nacionalno gospodarstvo dolazi u stanje prezaduženosti, odnosno u stanje kada više nije u mogućnosti servisirati svoje izdatke i obveze. Vladajuće strukture nastoje u svom djelovanju preusmjeriti instrumente ekonomske politike u spas gospodarstva na način da vrše reforme u gospodarskom upravljanju i pojačaju rasta.

3. ZNAČAJNE EKONOMSKE KRIZE SVIJETA

Tijekom povijesti razvoja čovječanstva, a posebice u 20 stoljeću, razvijala su se različita krizna razdoblja u gospodarstvu prouzrokovana političkim, ratnim ili društveni nemirima. Način na koji su različite krize nastajale je podložan njihovoj uzroku, a tokom povijesti bilo je mnogo kriza koje su obilježile nazadak čovječanstva. Tako su se ljudi u prošlosti susretali s krizama koje su obilježavale njihova vjerska, moralna, politička ili ideološka obilježja, a suvremeno doba obilježavaju krize ekonomsko – financijske konotacije, gdje je uvijek naglasak na posljedicama ekonomske nestabilnosti, a vjerska, moralna i ideološka obilježja padaju u drugi plan.

Svjetski narodi su tokom svoga razvoja proživljavali različite krize, koje su bile vjerskog, moralnog, političkog ili gospodarskog karaktera. Kriza svojim nastankom zadaje velik udarac gospodarstvu, a depresija prijete kao ružno iznenađenje u svijetu prepunom obećanja. Ovisno o stajalištu gledanja na krizu, ona se može smatrati neuspjehom globalizacije ili dokazom da se ona mora produbiti (Attali, 2009.). Svaka kriza označava potrebu da se što prije završi s birokracijom ili nužnost zajedničke regulacije, pa čak i aproprijacije na svjetskoj razini; nagovještaj inflacije ili prijetnju deflacije; dokaz za štetnost zaduživanja ili, naprotiv, za dodatno pozajmljivanje; važnost konkurencije privatnih banaka ili pak nužnost njihove nacionalizacije (Artali, 2009.).

Ozbiljniji začeci kriza počinju u XII. stoljeću, kada su se krize razvijale u velikim populacijskim središtima zbog siromaštva, vjerskog opredjeljenja i ratova. Tada nije bilo sustava deviznih tečajeva, nije bilo financijskih tržišta, niti državnog proračuna koji bi omogućili upravljanje gospodarstvom i njegovim javnim financijama. Kriza tadašnjih gospodarstava bi se u slučaju neuspjeha prelila u neko novo žarište.

3.1. Velika depresija 1929. godine

Velika depresija je najznačajnija kriza 20. stoljeća, a interpretira se kao proces stagnacija, galopirajuće inflacije, pada proizvodnje i zastoja u obrtu kapitala. Ova kriza nastala na New York burzi imala je velike negativne financijske i ekonomske utjecaje na američko gospodarstvo. Toliko je bila jaka da su je nazivali „hiperprodukcijom potrošnih dobara“ (Veselica, 2012.).

Nakon Drugog svjetskog rata SAD e želio što prije vratiti u normalan život. Na predsjednički izborima je tada pobijedio Warren Harding, a njegov primarni cilj vraćanja gospodarstva u normalne tokove je bio stvaranje gospodarskih uvjeta koji su najviše pogodovali razvoju američke industrije. Te zlatne dvadesete godine u SAD – u bie su obilježene razvojem kapitalističkog „big businessa“. Obilje tih godina predstavljale su u SAD – u posjedovanje automobila, hladnjaka i radia, a u industriji su bili razvijeni filmska i zabavna industrija, komercijalizacija sporta ze korištenje ilustriranih i zabavnih časopisa.

Od početka 1920 – tih do nastupa Velike depresije proizvoda se u SAD – u udvostručila, posebice u domeni proizvodnje proizvoda široke potrošnje, građevinarstva i automobilske industrije, gdje je u tom razdoblju ta proizvodnja dosegla čak 27 milijuna automobila. Ovo je zlatno razdoblje obilježila snažna koncentracija razvoja poduzeća, bankarstva i trgovine, a autoindustrija je procvjetala.

To razdoblje se nazivalo burnim dvadeseti godinama, a obilježio ih je snažan napredak SAD – a koji je obilježio rast BDP – a zemlje sa 73 na 89 milijardi dolara do 1929. godine. Prihodi Amerikanaca u tom razdoblju porasli su za 43%, građani su držali 34% svoje štednje u bankama te je došlo do snažnog razvoja srednje klase. Glavni razvoj rasta ovih pokazatelja je bio povećani output zemlje, prosječne plaće rasle su za 15%, dobit korporacija za 62%, a dividende za 65% (Rothbord, 1989.). Tada je tri četvrtine populacije svoju potrošnju ostvarivalo na kupovini hrane, odjeće, radija i automobila, a bogate obitelji eksponencijalo su trošile svoje dohotke, dok je siromašniji dio stanovnika ipak ograničavao svoju potrošnju na potrebite proizvode.

SAD je u ovom nesrazmjeru prepoznala razdoblje gospodarske neravnoteže između klasnih obitelji, a da bi takvo stanje riješila država je počela masovno prodavati kredite bogatijim obiteljima koje su isti usmjerili na svoja poslovna ulaganja. Također je riješila problem nedostatka novca populacijske većine izdavanjem kreditnih linija, gdje se razvio konpctet kupovanja plaćanja kasnije, odnosno u obrocima. Počeli su rasti iznosi kredita na obročnu otplatu s 1,3 milijarde na 3 milijarde do 1929. godine. Takvi krediti omogućavali su premještaje plaćanja iz budućnosti u sadašnjost te se kreirala umjetna potražnja za proizvodima koje ljudi tada nisu mogli imati, a sve je dovelo do posljedica začetka konzumerizma.

Budući da je SAD tada nastojala biti svjetski bankar i proizvođač hrane i robe široke potrošnje, taka status se nije mogao dugo održati. SAD je uvela protekcionističke mjera da bi zaštitila svoje gospodarstvo, što je rezultiralo padom izvoza za 30% i gubitkom od 1.5 milijardi dolara, kada se počela pojavljivati i masovna špekulacija dionicama na burzi.

Rezultat je bio da je tijekom 1929. godine ostvaren rekordni promet dionicama od 1.124.800.410 dionica na njujorškoj burzi (Rothbord, 1989.). Ove špekulacije bile su okidač za nastanak krize koja je prethodila, a koja je i dovela ionako nestabilno američko gospodarstvo do dna. Došlo je do naglog porasta ušteđevina bogatih obitelji koje više nisu bile dovoljne ni za ulaganja, što je dodatno pogodovalo slomu burze. Krhka struktura špekulacije počela se brzo urušavati, ušteđevine su počele nestajati, euforija kapitalističkog businessa je brzo jenjavala, a brzi slom vrijednosnica rezultirao je Velikom depresijom 1929. godine.

Velika depresija bila je teška svjetska ekonomska depresija koja se odvijala uglavnom tijekom 1930-ih, počevši u Sjedinjenim Državama. Vremena velike depresije varirala su po cijelom svijetu; u većini zemalja započeo je 1929. i trajao do kasnih 1930-ih. Bila je to najduža, najdublja i najrasprostranjenija depresija 20. stoljeća. Velika depresija uobičajeno se koristi kao primjer intenzivnog opadanja globalnog gospodarstva.

Velika depresija započela je u Sjedinjenim Američkim Državama nakon velikog pada cijena dionica koji je počeo oko 4. rujna 1929., a postale su vijesti širom svijeta nakon pada burze 29. listopada 1929. (poznatog kao Crni utorak) (Kindleberger, 1989.). Između 1929. i 1932. godine, bruto domaći proizvod (BDP) u svijetu smanjio se za oko 15%. Za usporedbu, BDP u svijetu smanjio se za manje od 1% u razdoblju od 2008. do 2009. tijekom velike recesije. Neka se gospodarstva počela oporavljati sredinom 1930-ih. Međutim, u mnogim zemljama negativni učinci Velike depresije trajali su do početka Drugog svjetskog rata.

Velika depresija imala je razorne učinke i u bogatim i u siromašnim zemljama. Osobni dohodak, porezni prihodi, dobit i cijene opali, dok je međunarodna trgovina pala za više od 50%. Nezaposlenost u SAD-u porasla je na 23%, a u nekim se zemljama popela i do 33% (Kindleberger, 1989.). Gradovi širom svijeta teško su pogođeni, pogotovo oni ovisni o teškoj industriji. Izgradnja je gotovo zaustavljena u mnogim zemljama. Zemljoradničke zajednice i ruralna područja pretrpjeli su kako su cijene usjeva pale za oko 60% (Kindleberger, 1989.). Suočavajući se sa sve većom potražnjom s malo alternativnih izvora radnih mjesta, najviše su patila područja ovisna o industrijama primarnog sektora, kao što su rudarstvo i sječa.

Ekonomski povjesničari katalizator Velike depresije obično smatraju iznenadnim razornim kolapsom američkih cijena dionica na burzi, počevši od 24. listopada 1929. Međutim, neki osporavaju ovaj zaključak i smatraju da je pad dionica simptom, a ne kao uzrok Velike depresije. Čak i nakon pada na Wall Streetu 1929., optimizam je trajao neko vrijeme. John D. Rockefeller rekao je: "To su dani kada su mnogi obeshrabreni. U 93. godini mog života, depresije su dolazile i nestajale. Prosperitet se uvijek vraćao i opet će se pojaviti."

(Kindleberger, 1929.) Kriza se početkom 1930. okrenula prema gore, vraćajući se do početka 1929. razine do travnja. To je još uvijek gotovo 30% ispod vrhunca rujna 1929. Zajedno su vlada i posao proveli više u prvoj polovici 1930. godine nego u odgovarajućem razdoblju prethodne godine. S druge strane, potrošači, od kojih su mnogi pretrpjeli velike gubitke na burzi prethodne godine, smanjili su svoje rashode za 10%. Povrh toga, sredinom 1930-ih, snažna suša pustošila je poljoprivredno srce Sjedinjenih Država.

Sredinom 1930. godine kamatne stope su se spustile na niske razine, no očekivana deflacija i stalna nesklonost ljudi da se zadužuju značili su da su potrošnja i ulaganja potrošača smanjeni. Do svibnja 1930. prodaja automobila smanjila se na ispod razine iz 1928. Cijene su općenito počele padati, iako su plaće ostale stabilne 1930. Tada je deflacijska spirala započela 1931. Poljoprivrednici su se suočili s lošijim izgledima; pad cijena usjeva i suša s Velike ravnice pokrala je njihov gospodarski izgled. U vrhuncu Velike depresije gotovo 10% svih farmi Great Plains-a promijenilo je ruke usprkos saveznoj pomoći.

Pad američke ekonomije bio je čimbenik koji je u početku srušio većinu drugih zemalja; tada su se unutarnje slabosti ili snage u svakoj zemlji pogoršale ili poboljšale. Frantizovi pokušaji da se protekcionističke politike, poput američkog Zakona o tarifi iz Smoot-Hawley iz 1930. godine i odmazničke tarife u drugim državama, povećaju gospodarstvom pojedinih država širom svijeta, pogoršavaju kolaps u globalnoj trgovini. Do 1933. godine, ekonomski pad gurnuo je svjetsku trgovinu na trećinu razine samo četiri godine ranije.

Kriza se počela rješavati dolaskom na vlast predsjednika Roosevelta. Odmah po dolasku na vlast Roosevelt je počeo primjenu antirecesijskih mjera nazvanih New Deal. Prvi korak, odnosno prvo rješenje krize bilo je sanirati banke – predsjednik je zaustavio sve bankovne transakcije, a SAD je otkupio dionice pojedinih nestabilnih banaka s ciljem održavanja solventnosti bankarskog sektora. Ponovno je počeo pritek sredstava – investitorima se polako vratilo povjerenje, te su opet počeli deponirati svoja sredstva u obliku novca i zlata. Njegov sljedeći potez bio je održati valutu stabilnom. Zato je ukinuo zlatni standard i promijenio ga za novac. Državna tijela su počela kupovati zlato bez obzira što je njegova cijena rasla, mijenjajući tako zlato za novac i povećavajući tako količinu novca u optjecaju.

Rast se donekle pokrenuo. 1934. SAD je devalvirao dolar za više od 40% u odnosu na zlato. Roosevelt je također osnovao javnu banku Fannie Mae, da bi osigurao rizike koji su se događali u stambenom sektoru. Međutim, još uvijek situacija nije bila zadovoljavajuća. I dalje rastuća nezaposlenost je pogodila 25% američkog stanovništva, a nacionalni proizvod se prepolovio. Američke banke su počele razmišljati o osnivanju podružnica u Londonu, ne bi li ondje činile ono što je bilo zabranjeno na Wall Streetu (Attali, 2009.).

Rooseveltove poduzete mjere su konačno počele davati pozitivne rezultate: povećane porezne prihode država je usmjerila u podizanje posrnulog gospodarstva. Poduzetnicima su ponuđeni krediti pod državnim uvjetima na način da im je država odredila što će proizvoditi, po kojoj cijeni i po kojim plaćama. Također je uveo i mjere štednje, na način da si je smanjio plaću, sebi i državnim službenicima, te na taj način namaknuo dodatnu količinu novca u državni proračun.

3.2. Naftne krize i šokovi

Od 1914., s početkom Prvog svjetskog rata, pa sve do njegova kraja, kada je završio, nafta se neupitno pokazala kao pravi ključ uspjeha revolucije u vojnoj strategiji (Endahl, 2000.). Nafta je otvorila put velikoj pokretljivosti modernog ratovanja. 1918. bogata naftna polja Bakua, na području Kaspijskog jezera, bila su cilj jakih vojnih i političkih borba Njemačke, kao i Engleske, koja je preduhitrila Njemačku i držala Baku pod okupacijom nekoliko tjedana i tako vojnom zapovjedništvu zapriječila put do opskrbe naftom (Edahl, 2000.). Bio je to posljednji udarac Njemačkoj, a nafta se pokazala kao srž geopolitike. Prepoznata je njezina strateška važnost za gospodarsku sigurnost u budućnosti. Zemlje su počele masovno nabavljati prijevozna sredstva na naftni pogon.

Špekulacija naftom na financijskim tržištima nije mogla proći bez problema. Kad-tad se očekivala pojava krize i šokova koje su izazvale manipulacije prodajom nafte. Ekonomisti su, paralelno sa špekulacijama nafte na tržištu, počeli pokazivati interes za utjecaj promjena cijena nafte na svjetska gospodarstva. Nafta je postala vodeće sredstvo trgovanja – nafta i njezini derivati su se počeli sve više uvoziti iz zemalja Bliskog Istoka, pa je s rastom njena uvoza, rastao i strah od mogućih kriza koje bi nafta prouzročila.

Sam pojam naftne krize, odnosno krize koje su izazvali naftni šokovi, označavaju smetnje koje se zbivaju na financijskim tržištima zbog rasta cijena nafte. Povećanje cijena utječe negativnim efektima na cjelokupno gospodarstvo jer automatski uzrokuje fluktuacije vrijednosnica, nestabilnost gospodarstva, recesiju, povećanje inflacije, smanjenje učinkovitosti rada, kao i stagnaciju gospodarskog rasta. Cijene nafte variraju ovisno o zakonu ponude i potražnje na tržištu. Do naftne krize u pravilu dolazi kada je potražnja za naftom veća od njene ponude.

Prva naftna kriza zbila se 1973. godine i izazvala vrlo ozbiljne posljedice na financijskim tržištima. Povod smanjenoj proizvodnji nafte bio je rat između Izraela, Sirije i Egipat – zemlje

bogate naftom uvele su embargo na uvoz nafte svim onim zemljama koje su bile na strani Izraela. Intenzivan napad na Izrael iziskivao je inozemnu pomoć, a u pomoć je došao SAD, te bio kažnjen embargom na uvoz nafte. Tada su zemlje koje su izvozile naftu namjerno smanjile njenu cijenu za 5% s ciljem da izazovu porast cijena nafte. Cijene nafte su tada otišle u nebo, odnosno porasle su za 70%, sa 3 na 5 dolara, da bi iduće godine dosegla vrijednost od 12 dolara po barelu. U SAD – u je došlo do nestašice nafte. Europa je uvela mjeru kojom je ograničila promet na parne i neparne datume, odnosno prema rednim brojevima tablica automobili su smjeli voziti samo određene dane. SAD je brzo primijenio mjere suzbijanja naftne krize, uvodeći propis vožnje od maksimalno 80 km/h, a Japan je u ovoj naftnoj krizi profitirao jer je porasla prodaja automobila sa malom potrošnjom. Zemlje OPEC – a su ovaj potez smišljeno učinile, odnosno smanjile su proizvodnju nafte jer nisu prihvaćale politiku zemalja koje su uvozile naftu. Međutim, zemlje izvoznice nisu računale da će time uzrokovati veliki šok za svjetska gospodarstva. I 1974. godine svjetsko gospodarstvo se oporavljalo od prvog naftnog šoka. Prva naftna kriza, odnosno porast cijene nafte izazvao je porast inflacije s kojima su se svjetska gospodarstva počela boriti. Porasle su kamate stope, koje su usporile gospodarski rast, a mnogi ljudi ostali su bez posla. Također, zbog porasta cijena nafte produbili su se proračunski deficiti, naročito nerazvijenih zemalja u Južnoj Americi, Africi i Aziji.

Druga naftna kriza nastupila je početkom krajem 1979. i početkom 1980. godine U Iranu. Iran je tada pregovarao s međunarodnim konzorcijem o obnovi svojih koncesijskih ugovora, što je dovelo do masovnih nezadovoljstava u Iranu. Predloženo je smanjenje proizvodnje nafte, što Iran nije prihvatio. Cijena nafte je dosegla 38 dolara po barelu. Druga naftna kriza gore je utjecala na financijsko tržište nego prva. Iako je OPEC prognozirao rast cijena nafte do 50 dolara po barelu, ta predviđanja se nisu ostvarila, te se cijena nafte u 1980 – tima zadržala na nivou od 30 dolara po barelu. Porast cijene nafte je potaknuo štednju energije do koje je došlo zbog smanjene potrošnje nafte.

3.3. Valutne krize u 20. stoljeću

Veliko zanimanje za valutne krize je nastalo u 1990 – tim godinama, zbog nekoliko kriza koje su se u tom desetljeću dogodile – od krize tečajnog režima u Europi 1992. godine, preko Azijske krize 1997., do Brazilske krize 1999. Ove vrste kriza su takvog karaktera da pritiskom na devizni tečaj uzrokuju njegovu deprecijaciju. Sama deprecijacija obeshrabruje investitore

koji svoje vrijednosnice potom prodaju u denominiranoj valuti. Razlog tako brojnih valutnih kriza svakako je povećana globalizacija i mobilnost kapitala na svjetskom tržištu, liberalizacija tekućeg računa i kapitalnog računa neusklađena s liberalizacijom i reformama ostalih gospodarskih sektora, kao i pojavljivanje mnogih novih tržišta i zemalja u tranziciji prema tržišnom gospodarstvu (Babić i Žigman, 2010.).

Prva generacija modela valutnih kriza započela je adaptacijom Stephena Salanta i Paula Krugmana modelom špekulativnih napada na tržištu zlata. Krugman tvrdi da iznenadni špekulativni napad na fiksni tečaj, iako se čini da je to iracionalna promjena u očekivanjima, može proizlaziti iz racionalnog ponašanja ulagača. To se događa ako investitori predvide da vlada ima preveliki deficit, zbog čega nema dovoljno likvidne imovine ili "teže" strane valute koju može prodati za podršku svojoj valuti po fiksnom tečaju (Krznar, 2004.). Ulagачi su spremni nastaviti s zadržavanjem valute sve dok očekuju da će tečaj ostati fiksni, ali masovno bježe iz valute kad očekuju da će se privezati na kraju. Ova generacija valutne krize je pokušala objasniti krizu u Meksiku i Argentini. Kada je prisutna ravnoteža na tržištu novca, dolazi do ekspanzije kredita, a posljedica je veća agregatna ponuda od potražnje. Nastaje višak likvidnosti, pa sudionici financijskog tržišta povećavaju potražnju za stranim valutama. Da bi u toj situaciji monetarna vlast dovela tržište novca u ravnotežu, središnja banka mora prodavati međunarodne pričuve za domaću valutu (Krznar, 2004.). Kada se međunarodne pričuve iscrpe, nastaje povod za valutnu krizu, kada se fiksni tečaj više ne može održati. Te pričuve se ne troše postupno, već se one naglo smanjuju jer špekulanti već prema iskustvu znaju procijeniti promjene novčane mase na tržištu. Oni tada mijenjaju svoju valutu za inozemnu, te dolazi do špekulativnih napada. Središnja banka to može spriječiti ako promijeni tečajni režim.

Druga generacija modela valutnih kriza započinje radom Obstfelda (1986). U tim modelima sumnje u to je li vlada spremna održati svoj tečaj dovesti do više ravnoteže, sugerirajući da su moguća samo ispunjavanja. Konkretno, ulagači očekuju nepredviđenu obvezu vlade, a ako stvari postanu dovoljno loše, veza se ne održava. Na primjer, u krizi ERM-a 1992., Velika Britanija je doživjela gospodarski pad upravo dok je Njemačka procvatila zbog ponovnog ujedinjenja (Obstfeld, 1986.). Kao rezultat toga, njemačka Bundesbank povećala je kamatne stope kako bi usporila širenje. Da bi zadržala zastoj u Njemačkoj, bilo bi potrebno da Banka Engleske dodatno uspori britansko gospodarstvo povećavajući i svoje kamatne stope. Budući da je Ujedinjeno Kraljevstvo već u padu, povećane kamatne stope dodatno bi povećale nezaposlenost, a ulagači su predviđali da britanski političari nisu voljni

održavati zastoje (Obstfeld, 1986.). Kao rezultat toga, ulagači su napali valutu, a Velika Britanija je doživjela pad valute.

Treća generacija valutne krize bavi se uzrocima valutne krize koje su zanemarile prva i druga generacija. Prva grupa modela se bavi problemima koji nastaju u bankarskom sustavu – rast inozemnog zaduživanja, moralni hazard i asimetričnost informacija. Do krize u bankarskom sustavu dolazi putem mehanizma prve generacije modela. Kada nastupi kriza, potencijalne bankovne obveze postaju stvarne i dovode do neodrživog fiskalnog deficita. Drugi je slučaj kada središnja banka nastupa kao zajmodavac – oba slučaja su nekonzistentna s održavanjem fiksnog tečaja. Prema drugoj grupi modela valutna kriza nastaje nastupom efekta krda koji se javlja među bankarima koji zbog nastupa određenih poremećaja panično bježe u kupovinu strane valute. Treća skupina modela oslanja se na efekt zaraze. Prema ovom modelu, valutna kriza se transmisijom širi iz jedne zemlje u drugu. Tumačenje ovog modela se oslanja na negativni utjecaj egzogenog šoka na nekoliko zemalja. Kriza se također može prenijeti trgovinskim vezama kada deprecijacija valute jedne zemlje znači smanjenu konkurentnost druge zemlje. Model prve generacije valutne krize zahvatio je Meksiko i Rusiju, druga generacija zahvatila je europski tečajni mehanizam, a treća generacija valutne krize Aziju.

3.4. Globalna financijska kriza 2008. godine

Financijska kriza 2007. - 2008., poznata i kao globalna financijska kriza, bila je ozbiljna svjetska ekonomska kriza. Mnogi ekonomisti smatraju da je to bila najozbiljnija financijska kriza nakon Velike depresije 1930-ih. Kriza je započela 2007. godine depresijacijom hipotekarnog tržišta u Sjedinjenim Državama, a razvila se u međunarodnu bankarsku krizu s propadom investicijske banke Lehman Brothers 15. rujna 2008 (Attali, 2009.) Prekomjerno preuzimanje rizika od strane banaka, poput Lehman Brothersa, pomoglo je povećanju financijskog učinka na globalnoj razini. Masivna izmirenja financijskih institucija i drugih palijativnih monetarnih i fiskalnih politika korištena su kako bi se spriječio mogući kolaps svjetskog financijskog sustava. Kriza je ipak uslijedila nakon globalne gospodarske krize, Velike recesije. Azijska tržišta (Kina, Hong Kong, Japan, Indija, itd.) Odmah su pod utjecajem i volatiliziranom krizom nakon američke potpredsjedničke krize. Kasnije je uslijedila europska dužnička kriza, kriza u bankarskom sustavu europskih zemalja koje koriste euro.

2010. godine u SAD-u je usvojen Dodd-Frankov zakon o reformi i zaštiti potrošača na Wall Streetu kako bi se "promicala financijska stabilnost Sjedinjenih Država". Standardi kapitala i likvidnosti Basel III usvojile su zemlje širom svijeta.

Ova se globalizacijska kriza ugrubo objašnjava nemogućnošću američkog društva da srednjoj klasi pruži pristojnu plaću (Attali, 2009.). Kolaps financijskog sektora u SAD – u proširio se munjevito na čitav svijet, nastali su problemi na europskim financijskim tržištima, a mnoga dobra i dionice su izgubile na vrijednosti. Efekti tih gubitaka su se prelili van granica američkog gospodarstva na čitav svijet. Skočio je raspon rizika, a likvidnost je pala na najdonje granice.

Tablica 3. Stope gospodarskog rasta u izabranim zemljama od 2010. – 2012. godine

Zemlja	Stope gospodarskog rasta		
	2010.	2011.	2012.
SAD	3,1	1,6	1,9
Njemačka	1,8	1,6	1,1
Francuska	1,4	1,7	1,4
Italija	1,3	0,6	0,3
Španjolska	- 0,1	0,8	1,1
Japan	4,0	- 0,5	2,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,4	1,1	1,6
Kanada	3,2	2,1	1,9
Rusija	4,0	4,3	4,1

Izvor: : World Economic Outlook, 2011., MMF

Sve je započelo gospodarskom liberalizacijom u SAD – u koja nije dobila potrebnu demokratsku protutežu, pa je diljem svijeta došlo do povećanja udjela dobiti u nacionalnom dohotku (Attali, 2009.). Da bi se održao gospodarski rast, a da se pri tome ne zadire u raspodjelu bogatstva, trebalo je održati potražnju na odgovarajućoj razini, ne povećavajući dohotke. Amerikanci su u 2007. godini nagomilali 900 milijardi dolara privatnog duga, a američki vanjski dug premašio je 70% BDP – a, a dospjele obveze SAD – a iznosile su 165 milijardi dolara. Isto se dogodilo i u Engleskoj, i Francuskoj, kao i u drugim vodećim

europskim zemljama – dohoci stanovništva su padali, a dugovi rasli. Prema mišljenju stručnjaka, kriza je nastupila zbog dvogodišnje politike rasta kamatnih stopa.

Razlog krize su povećani gubici nastali na američkom hipotekarnom tržištu. Kriza se sa američkog financijskog tržišta prelila ne samo na druge američke sektore, nego na čitav svijet. Engleska banka Northern Rock, specijalizirana za subprime kredite zatražila je pomoć od Engleske središnje banke, a tvrtke UBS i Citigroup objavile su veliku deprecijaciju aktiva vezanih za subprime kredite. To su učinile i druge europske i američke banke. Vrhunac krize zbio se u lipnju 2008. kada je najveća osiguravajuća kuća priznala da je pod stavkom tehničkih rezervi vodila krajnje špekulativne vrijednosnice – sekjuritizaciju subprime kredita – čiju su vrijednost jamčili samo još špekulativniji mehanizmi (Atalli, 2009.). Sva ta zbivanja dovela su do recesije koja je započela padom cijena nafte u srpnju 2008. Pao je broj potrošačkih kredita, a Engleska centralna banka i FED počele su otkupljivati sve moguće vrijednosnice bez prethodnih analiza. Da bi održao kakvu takvu likvidnost bankarskog sektora, FED je smanjivao kamatne stope, a formiran je i fond za spas bankarskog sektora koji je vrijedio 700 milijardi dolara. Vlada je također intervenirala u financijski sektor na način da je vršila dokapitalizaciju, preuzela je banke koje su posjedovale financijske derivate niskih vrijednosti, garantirala je za depozite i štednju, kao i za međubankarsko kreditiranje u svrhu vraćanja povjerenja investitora.

Nekoliko komentatora sugeriralo je da bi se, ako se nastavi kriza likvidnosti, mogla dogoditi produljena recesija ili još gore. Kontinuirani razvoj krize potaknuo je strah od predstojećeg globalnog ekonomskog kolapsa. Financijska kriza donijela je najveći bankarski potres nakon što je uslijed štednje i zajma propadao. Investicijska banka UBS izjavila je 6. listopada da će 2008. doći do globalne recesije, s oporavkom malo vjerojatnim za najmanje dvije godine.

Neke su zemlje u razvoju koje su zabilježile snažan gospodarski rast primijetile značajna usporavanja. Na primjer, prognoze rasta u Kambodži pokazuju pad s više od 10% u 2007. godini, a dostigle su nulu u 2009. godini, a Kenija je u 2009. mogla ostvariti rast od samo 3–4%, što je pad od 7% u 2007. godini (Baily et. al, 2009.). Smanjenje rasta može se pripisati padu trgovine, cijenama roba, investicija i doznaka poslanih od radnika migranata (koji su dosegli rekordnih 251 milijardu dolara u 2007., ali su od danas u mnogim zemljama opali). To ima velike posljedice i dovelo je do dramatičnog porasta broja domaćinstava koja žive ispod granice siromaštva, bilo da je to 300.000 u Bangladešu ili 230.000 u Gani. Naročito države s krhkim političkim sustavom moraju se bojati da će investitori iz zapadnih država

povući svoj novac zbog krize. Bruno Wenn iz njemačkog DEG-a preporučuje da se osigura dobro ekonomsko oblikovanje politike i dobro upravljanje kako bi se privukli novi ulagači.

Svjetska banka izvijestila je u veljači 2009. da je arapski svijet bio znatno manje pogođen kreditnom krizom. S općenito dobrim pozicijama platne bilance koja ulazi u krizu ili s alternativnim izvorima financiranja za njihov veliki deficit tekućeg računa, poput doznaka, izravnih stranih ulaganja (FDI) ili strane pomoći, arapske su države uspjele izbjeći odlazak na tržište u Posljednji dio 2008. Ova je skupina u najboljoj poziciji da apsorbira ekonomske šokove. U krizu su ušli u izuzetno snažnim pozicijama. To im daje značajan pomak protiv globalne krize. Najveći učinak globalne ekonomske krize doći će u obliku nižih cijena nafte, što je i dalje najvažnija odrednica ekonomskih učinaka. Stalno smanjenje cijena nafte natjeralo bi ih na smanjivanje rezervi i smanjenje investicija. Znatno niže cijene nafte mogle bi uzrokovati preokret ekonomskih učinaka kao što je to bio slučaj u prošlim šokovima nafte. Početni utjecaj vidjet će se na javne financije i zapošljavanje stranih radnika.

Ova globalna kriza iz 2008. godine donijela je svjetskim ekonomijama lekciju koju su trebali naučiti, kao i iskustva koja gospodarstva trebaju primijeniti u slučaju nastupa neke buduće krize. Prvenstveno, nacionalne ekonomije trebaju održati agregatnu potražnju u ravnoteži i izbjegavati deflaciju. Uloga monetarne politike je osigurati likvidan sustav snižavanjem kamatnih stopa, dok fiskalna politika treba biti usmjerena na podupiranje agregatne potražnje (European Commission, 2009.). Potrebno je održati kvalitetnima međunarodnu razmjenu i dobre međunarodne odnose na način da se izbjegne protekcionizam i ograniče kapitalni računi. Te u konačnici, potrebna je internacionalizacija, kao čin prelaska nacionalnih granica, te širenje nacionalnih aktivnosti na međunarodna poslovna tržišta.

4. DRUŠTVENA NEJEDNAKOST – ZNAČAJ EKONOMSKE POLARIZACIJE

Socijalna nejednakost nastaje kada su resursi u određenom društvu raspodijeljeni neravnomjerno, obično putem normi raspodjele, koji stvaraju specifične obrasce duž društveno definiranih kategorija osoba. To je diferencijacijska prednost pristupa društvenim dobrima u društvu koju donose moć, religija, srodstvo, prestiž, rasa, etnička pripadnost, spol, starost, seksualna orijentacija i klasa (Haralambos, 2002.). Socijalna nejednakost obično podrazumijeva nedostatak jednakosti rezultata, ali je alternativno moguće konceptualizirati u smislu nedostatka jednakosti pristupa mogućnostima. Socijalna prava uključuju tržište rada, izvor prihoda, zdravstvenu zaštitu i slobodu govora, obrazovanje, političku zastupljenost i sudjelovanje (Kregar, 2013.).

Socijalna nejednakost povezana s ekonomskom nejednakošću, koja se obično opisuje na temelju nejednake raspodjele dohotka ili bogatstva, često je proučavana vrsta društvene nejednakosti. Iako discipline ekonomije i sociologije uglavnom koriste različite teorijske pristupe za ispitivanje i objašnjenje ekonomske nejednakosti, oba su polja aktivno uključena u istraživanje ove nejednakosti (Haralambos, 2002.). Međutim, socijalni i prirodni resursi osim čisto ekonomskih resursa također su neravnomjerno raspoređeni u većini društava i mogu doprinijeti socijalnom statusu. Norme raspodjele mogu također utjecati na raspodjelu prava i privilegija, društvenu moć, pristup javnim dobrima poput obrazovanja ili pravosudnog sustava, odgovarajućeg smještaja, prijevoza, kreditnih i financijskih usluga poput bankarstva i ostalih društvenih dobara i usluga.

Socijalna nejednakost odnosi se na relacijske procese u društvu koji imaju za posljedicu ograničavanje ili nanošenje štete društvenom statusu grupe, društvenoj klasi i društvenom krugu. Područja socijalne nejednakosti uključuju pristup biračkim pravima, slobodu govora i okupljanja, opseg imovinskih prava i pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, kvalitetnom stanovanju, putovanjima, prijevozu, odmoru i drugim društvenim dobrima i uslugama (Kregar, 2013.). Osim toga, to se može vidjeti i u kvaliteti obiteljskog i susjednog života, zanimanju, zadovoljstvu poslom i pristupu kreditima.

Ako se te gospodarske podjele stvrdu, one mogu dovesti do socijalne nejednakosti. [1] Razlozi socijalne nejednakosti mogu biti različiti, ali često su široki i dalekosežni. Socijalna nejednakost može se pojaviti razumijevanjem društva prikladnih rodnih uloga ili

prevladavanjem društvene stereotipe. Socijalna nejednakost može se uspostaviti i diskriminacijskim zakonodavstvom (Kregar, 2013.).

Socijalne nejednakosti postoje između etničkih ili vjerskih skupina, klasa i zemalja, što pojam društvene nejednakosti čini globalnim fenomenom. Socijalna nejednakost razlikuje se od ekonomske nejednakosti, iako su dvije povezane. Socijalna nejednakost odnosi se na razlike u raspodjeli ekonomske imovine i dohotka, kao i između cjelokupne kvalitete i luksuza postojanja svake osobe unutar društva, dok je ekonomska nejednakost uzrokovana nejednakim nakupljanjem bogatstva; socijalna nejednakost postoji zato što nedostatak bogatstva u određenim područjima zabranjuje tim ljudima da dobiju isto stanovanje, zdravstvenu zaštitu itd. kao i imućni, u društvima u kojima pristup tim društvenim dobrima ovisi o bogatstvu.

4.1. Društvena nejednakost u svijetu

Ekonomska nejednakost predstavlja glavnu karakteristiku globalne ekonomije, a obilježavaju je različiti položaji stanovništva unutar društvene i ekonomske distribucije u odnosu na dohodak, status, plaćanje i bogatstvo. Ekonomska pozicija nekog čovjeka i društveni status uvjetovani su dobi, spolom, statusom starosti, dohotkom ili nekim financijskim primanjima, međutim i o pripadnosti nekoj nacionalnoj zemlji u kojoj žive. Navedene karakteristike su jedinstven pokazatelj vidljive ekonomske nejednakosti. Sasvim je ekonomski jasno da bogati pojedinci putem svojih poslova, ulaganja ostalih ekonomskih transakcija postižu mnogo više nego oni siromašniji. Razlike u dohotku su temeljna odrednica ekonomske nejednakosti među pojedincima, a javlja se i oblik nejednakosti gdje je različito omogućen pristup pojedinom stanovništvu prema obrazovanju, zdravstvenim uslugama i drugim potrebama koje im pruža zemlja. Svim ovim ograničenjima se pojedini skupinama ograničava mogućnost da pristupe određenim dobrima i uslugama po načelima tržišne ekonomije.

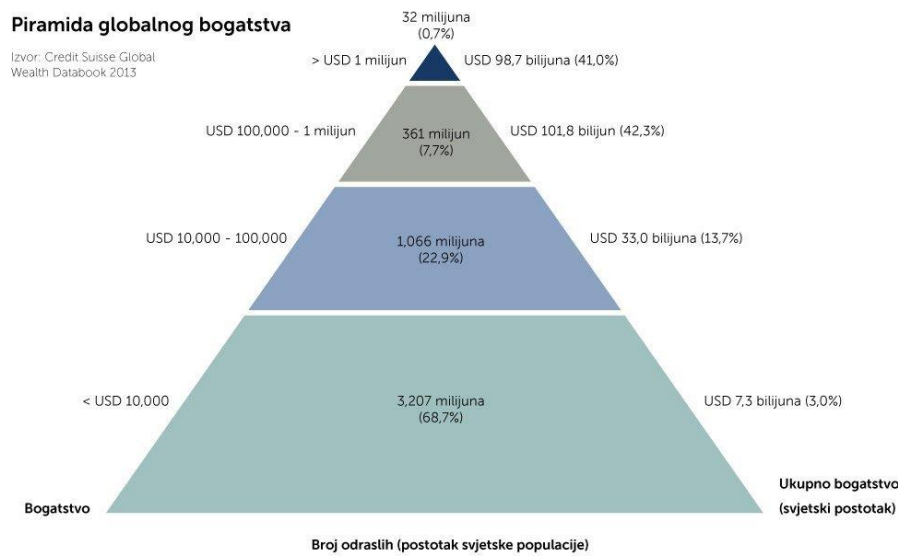
Nejednakost u raspodjeli ekonomskog bogatstva tako predstavlja razlike između ekonomskih varijabli koje posjeduju pojedinci u nekoj skupini. Teorija razvoja tako prati nejednakosti u životnom standardu kao što su nejednakosti u prihodima odnosno bogatstvu, zdravlju i ishrani dok se glavne debate koncentriraju na ove dvije spomenute perspektive, nejednakim prilikama kao što je nejednak pristup obrazovanju ili zapošljavanju te nejednakost ekonomskih

transakcija u različitim materijalnim dimenzijama ljudskog života kao što su visina prihoda, obrazovna postignuća, zdravstveni status i slično (Svjetski program za hranu, 2020.).

Stajalište je svjetskih čelnika da je raspodjela bogatstva u svijetu velike u okviru nejednakosti. Stoga se, promatrajući nejednakost, u njegovu pojavnom obliku javljaju tri vrste (Economic online, 2020.):

- a) Nejednakost dohotka podrazumijeva nejednaku distribuciju dohotka među stanovništvom – ovdje dohodak ne predstavlja samo novac primljen iz plaćanja za rad, već i novac primljen od zaposlenja, ulaganja u štednju, primitke od kamata, mirovina i sličnih izvora. Tu se dohodak mjeri pojedinačno ili u odnosu na cjelokupno domaćinstvo osoba koje žive u njemu.
- b) Nejednakost u plaćanjima je ovisna o razlikama u prihodim pojedinaca koje primaju. Plaćanje obuhvaća sva plaćanja djelatnicima na vremenskoj razini, a može biti dnevno, tjedno ili mjesečno. Učestalo se kao vremenska jedinica koristi mjesečni platežni obračun dohotka, pa se može reći da nejednakost plaćanja karakterizira razlike u plaćanjima stanovništava očituje se kroz plaćanja određenog poduzeća ili kroz ukupna plaćanja neke zemlje. Tu bogatstvo predstavlja ukupna sredstva kojima pojedinac raspolaže, a uključuje svu njegovu materijalnu, nematerijalnu i financijsku imovinu.
- c) Nejednakost bogatstva obuhvaća nejednaku raspodjelu navedenih sredstava unutar određenih skupina pojedinaca. Aktualna istraživanja svjetskih ekonomista pokazuju kako nejednakost između bogatih i siromašnih nikad nije bila veća nego u tekućem razdoblju 21. stoljeća. Stoga država radi na strateškoj primjeni mjera za smanjenje toga jaza koje uključuje izbjegavanje utaje i regularno plaćanje poreza, povećanje investicija u područja javnog interesa te povećanje granica najnižih dohodaka.

Slika 2. Piramida globalnog bogatstva

Izvor: Sučević, D. (2010): Krizni menadžment – vodič kroz planiranje, prevenciju i oporavak s primjerima iz prakse, Lider press d.d., Zagreb., str. 58

Iz slike 2. se može vidjeti nejednaka distribucija bogatstva u svijetu. Tako gotovo polovina svjetskog stanovništva, njih 3,2 milijarde (68%), živi sa dohotkom ispod 10.000 godišnje te se nalazi na dnu piramide raspodjele bogatstva. Milijardu ljudi živi sa dohotkom između 10 i 100 tisuća dolara (23%) godišnje te se isti može obilježiti kao srednji društveni sloj koji ima dohodak koji pokriva većinu njihovih egzistencijalnih potreba i još im višak ostane za ostale potrebe. Samo 360 milijuna stanovnika spada u bogatiji sloj stanovništva koji zarađuje više od 1 milijun dolara godišnje i tu spada 7,7% stanovništva. Samo 1% stanovnika spada među najbogatije ljude svijeta koji zarađuju više od milijun dolara godišnje te se smatraju jednim od najbogatijih na svijetu.

U suvremeno globalno doba sve nacionalne ekonomije se temelje na potpornim mehanizmima raspodjele resursa, gdje je zadaća svih tih zemalja primijeniti komponente socijalne inkluzije i državnih poticaja da se nejednakost u društvu minimizira te da se raspodjela bogatstva svede na prihvatljivu razinu. To znači da se svim resursima koji sudjeluju u proizvodno – prodajnim procesima dodjeljuju novčano iskazane cijene koje utječu na formiranje tržišne ponude i potražnje na makroekonomskoj razini. Nejednakost prema tome djeluje kao poticaj za poboljšanje i usavršavanje u proizvodnji one robe, usluge i resursa koji donose najveću nagradu (Economics Online, 2020.). Ekonomska nejednakost stoga snažno ovisi o ekonomskom i društvenom statusu svakog građanina, o gospodarskom stanju zemlje u kojoj

živi, kao i mjerama socijalnih politika koje ta zemlja provodi da bi smanjila društvene nejednakost i doprinijela smanjenju jaza između bogatih i siromašnih.

4.2. Problematika i uzroci društvene nejednakosti

Problem društvene nejednakosti je postao sve više izražen sa razvojem globalizacije i sve veće liberalizacije tržišta. Posljednjih godina je svjetska ekonomska kriza toliko utjecala na svijet i zemlje u razvoju da je preokrenula dugoročne trendove konvergencije životnog standarda i znatno opteretila sustave socijalne zaštite (Europska komisija, 2017.).

Društvena nejednakost tako ima velik i vidljiv na održivost rasta zemalja i socijalnu koheziju, na snagu njihova gospodarskog rasta, a suvremeno doba globalizacije u raspodjeli bogatstva dovelo je u pitanje i uključivost rasta. Kada dohodak jedne države, izmjeren na temelju BDP-a, raste brže od dohotka kućanstava u toj državi, to upućuje na zaključak da rast nije uključiv te da prednosti rasta ne osjećaju sva kućanstva (Europska komisija, 2017.).

Bitna komponenta društvene nejednakosti jest i problem siromaštva, a ovaj pojam se kod svake zemlje kvantitativno izražava postotkom osoba koje žive u kućanstvima s dohotkom ispod praga koji je povezan sa srednjom vrijednosti dohotka kućanstva. Stoga se može reći da je problematika nejednakosti bogatstva polifunkcionalan problem je s može promatrati s aspekta dogodovne nejednakosti, koja se odnosi na način raspodjele dohotka ostvarenog u gospodarstvu među stanovništvom (Europska komisija, 2017), te s aspekta nejednakosti u bogatstvu koje je neravno mjerno raspodijeljeno među državama svijeta.

Društvena nejednakost koja je u većoj mjeri prisutna u nekim zemljama iziskuje i potiče snažne investicije u ljudski kapital, njome se potiče mobilnost stanovništva unutar regija zemlje, ali i na druga područja te kreiranje poslovnih inovacija da bi se taj ekonomsko – društveni jaz smanjio. Ekonomski poticaji, koji su važni za rast, oslanjanju se na mogućnost da osoba postigne bolje rezultate vlastitim napornim radom (Ekonomska komisija, 2017.): Iako nejednakost bogatstva u manjoj mjeri ima svoje i pozitivne učinke, mora se strateški poraditi na napretku smanjivanja nejednakosti u podjeli bogatstva između zemalja da bi se smanjila ekonomska polarizacija te da bi se i tranzicijskim i nerazvijenim zemljama omogućio nesmetan rast primjenom strateških opcija koji će rezultirati ravnomjernom podjelom bogatstva.

Ključni uzroci nejednakosti bogatstva u svijetu su (Economics online, 2020.):

- Smanjenje zaposlenosti udanih žena koje se posvećuju obitelji i domaćinstvu,
- nezaposlenost ili nekvalitetan posao jer otežava pristup pristojnom dohotku,
- niska razina obrazovanja i vještina jer ograničavaju pristup pristojnim poslovima koji omogućavaju osobni razvoj i puno sudjelovanje u društvu,
- veličina i tip obitelji, odnosno velike obitelji ili jedno roditeljske obitelji imaju veći rizik od siromaštva jer imaju više troškove, niže prihode i teže dolaze do dobro plaćenih poslova
- Sve je veći broj umirovljenika koji žive od državnih mirovina koje se financiraju iz državnog proračuna, a sve je više umirovljenika zbog negativnog prirodnog priraštaja i starenja stanovništva. Naknade su ovdje povezane sa stopom inflacije koja raste i to nepovoljno utječe na gospodarstvo.
- Rast plaća je beznačajan, moć sindikata slabi, a sve se više razvija područje sive ekonomije zbog sve pristunijih migracija ljudi u potrazi za boljim životnim standardom,
- Invalide i bolesne osobe, kojima je otežan pristup tržištu rada zbog umanjene ili potpuno nemoćne radne sposobnosti.

One nacionalne ekonomije koje su sklone nejednakoj raspodjeli bogatstva i u kojima je prisutna značajna društvena nejednakost, a ništa ne rade po tom pitanju često imaju vrlo niske stope siromaštva te ih često zaobilaze svjetske krize jer su takva društva svojim strategijama razvila određen stupanj otpornosti prema negativnim tržišnim efektima i fluktuacijama. Vlade takvih zemalja primarno moraju odrediti snažne strategije razvoja, prvenstveno po pitanju implementacije ekspanzivne socijalne i ekonomske politike među stanovništvom koje je ekonomski i socijalno ugroženo, da bi unaprijedilo svoj status u ekonomskoj marginalizaciji siromašnijeg stanovništva.

5. OBLICI I KONCEPTI DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI

Ljudi danas, a osobito u prošlosti nisu nikako jednaki po pitanju društvenog položaja, ekonomskog statusa, ravnopravnosti spolova, političkog opredjeljenja i pripadnosti. Iz svih tih statusa proizlaze određena prava koja razlikuju stanovništvo u smislu da su kod nekih ta prava veća, a kod nekih manja, ovisno o tome koliko su oni jaki u određenim komponentama društvene nejednakosti. Društvo u kojem danas vlada društvena nejednakost je realnost koja se nudi pojedincu u njegovoj formalizaciji života i prilagodbi istome gdje ljudi mogu ostvarivati svoje temeljne potrebe za životom, radom i uspjehom.

Znanstvenici se često pitaju što uopće u takvim nejednakim okolnostima ljude potiče da međusobno surađuju i da žive u društveno ugroženoj zajednici. Primarni odgovor je interes pojedinca koji se grupira prema fiziološkim potrebama pojedinca, potrebe za zaštitom i sigurnošću, spolnom pripadnošću i društvenom ideologijom na ravnopravnost spolova, ali tu pojedinac traži i osiguranje životnih potreba poput stanovanja, obrazovanja, zaštite zdravlja, mogućnost političke aktivnosti, ostvarenja poslovne karijere i drugih komponenti.

Glavni primjeri socijalne nejednakosti uključuju jaz u primanjima, nejednakost spolova, zdravstvo i socijalnu klasu. U zdravstvu neki pojedinci dobivaju bolju i profesionalniju njegu u odnosu na druge. Očekuje se da će za ove usluge platiti više. Razlika u društvenoj klasi postaje važna tijekom javnih okupljanja na kojima se ljudima više klase pružaju najbolja mjesta, gostoprimstvo koje primaju i prvi prioritete koje dobiju. Status u društvu obuhvaća dvije vrste koje imaju pripisane karakteristike i postignute karakteristike. Pripisana obilježja su ona koja su prisutna pri rođenju ili su im dodijeljena od strane drugih i nad kojima osoba ima malo ili nikakvu kontrolu. Primjeri uključuju spol, boju kože, oblik očiju, mjesto rođenja, seksualnost, rodni identitet, roditeljstvo i socijalni status roditelja. Postignute karakteristike su one koje zarađujemo ili biramo; primjeri uključuju obrazovno postignuće, bračni status, vodeće stanje i druge mjere zasluga. U većini društava socijalni status pojedinca kombinacija je pripisanih i postignutih čimbenika. Međutim, u nekim se društvima samo pripisanim statusima utvrđuje nečiji socijalni status i malo je nimalo socijalne mobilnosti i, prema tome, malo je staza do veće socijalne jednakosti. Na nečiju društvenu lokaciju u cjelokupnoj strukturi društvenog sloja društva utječe i utječe gotovo svaki aspekt društvenog života i nečije životne šanse. Najbolji pokazatelj budućeg društvenog statusa pojedinca je socijalni status u kojem su se rodili. Stoga će se u ovom poglavlju obraditi oblici i koncepti društvene

nejednakosti koji obuhvaćaju političku, ekonomsku nejednakost, diskriminaciju spolova te nejednakost u zdravstvu i obrazovanju.

5.1. Politička nejednakost

Politička nejednakost različit je oblik nejednakosti, ali tek treba privući trajnu, sustavnu znanstvenu pažnju na isti način kao i njezine nejednakosti. Iako je politička ravnopravnost temelj moderne demokracije, ne znamo koliko smo daleko od jednakosti. Čak se i novinski mediji rijetko bave političkom nejednakošću.

Rad socijalnih znanstvenika, filozofa i drugih znanstvenika nudi brojne definicije političke nejednakosti. Konceptualni korijeni političke nejednakosti vremenski su duboki i rašireni su u mnogim disciplinama. Čitajući ih zajedno, oni upućuju na ideju da je politička nejednakost istovremeno dimenzija demokracije i dimenzija stratifikacije.

Nekoliko je prihvaćeni znanstvenih definicija političke nejednakosti koje je ponudio autor Dubrow (2016):

- ✚ Politička nejednakost strukturirane su razlike u raspodjeli političkih resursa. Prema ovoj definiciji, jedna skupina ima veći ili manji pristup političkim resursima ili stjecanju tih resursa u odnosu na drugu
- ✚ Politička jednakost je kada su svačije težine u političkim odlukama podjednako odvažne. Definicija "svi" je važna, naravno: svatko bi mogao značiti sve građane ili mogao značiti sve koji su potencijalno pogođeni odlukom.
- ✚ Politička nejednakost je postojanje podjela vlasti. Ovdje govorimo o političkoj nejednakosti kada skupine imaju nejednak politički doprinos u odlukama koje ih utječu. Što je više slojeva vlasti između građana i odluke, to je veća politička nejednakost.

Ove pristupe možemo korisno kombinirati s definicijom koja je i jednostavna i fleksibilna: Politička nejednakost nejednaki je utjecaj na odluke političkih tijela i nejednake ishode tih odluka. Danas je pravna regulativa sastavni dio svake nacionalne države. Zakoni su propisani za sve segmente društvenog života. Niti jedan građanin, bilo kao javna bilo kao privatna osoba, niti jedna institucija nisu iznad zakona, pa je razumljivo zašto je tzv. pravna država temeljno uporište suvremenih demokracija (Šundalić, 2011.).

5.2. Ekonomska nejednakost

Ekonomska nejednakost je nejednaka raspodjela dohotka i mogućnosti između različitih skupina u društvu. Zabrinjava to gotovo u svim zemljama svijeta i često su ljudi zarobljeni u siromaštvu s malo šansi da se penju društvenom ljestvicom. Ali to što su neki ljudi rođeni u siromaštvu ne znači automatski da ostaju siromašni. Obrazovanje na svim razinama, jačanje vještina i politika obuke mogu se upotrijebiti uz programe socijalne pomoći kako bi se pomoglo ljudima iz siromaštva i smanjila nejednakost. Nekoliko zemalja također istražuje može li odgovor na univerzalni osnovni dohodak.

Ekonomske nejednakosti najočitiije pokazuju različite pozicije ljudi unutar ekonomske distribucije - dohodak, plaće, bogatstvo. Međutim, ekonomski položaj ljudi povezan je i s drugim karakteristikama, poput toga da li imaju invaliditet, etničku pripadnost ili jesu li muškarac ili žena. Iako Trust za jednakost prepoznaje važnost ovih mjera, pa se fokus ekonomske nejednakosti usmjerava upravo jaz između dobrobiti i slabijeg stanja u ukupnoj ekonomskoj distribuciji.

Postoje tri glavne vrste ekonomske nejednakosti: (The Equality Trust, 2020.)

1. Nejednakost dohotka - Nejednakost u dohotku je stepen neravnomjerne raspodjele dohotka u grupi ljudi. Prihod nije samo novac primljen kroz plaću, već sav novac primljen od zaposlenja (plaće, plaće, bonusi itd.), Ulaganja, poput kamata na štedne račune i dividende od dionica dionica, štednje, državnih davanja, mirovina (država , osobno, poduzeće) i najam. Mjerenje prihoda može biti pojedinačno ili kućanstvo - dohodak svih ljudi koji dijele određeno kućanstvo. Dohodak kućanstva prije oporezivanja koji uključuje novac dobiven iz sustava socijalnog osiguranja poznat je kao bruto dohodak. Prihodi kućanstava, uključujući sve poreze i beneficije, poznati su kao neto prihod.
2. Nejednakost u plaćanjima - Plaća osobe razlikuje se od njezinog dohotka. Plaća se odnosi na plaćanje samo iz radnog odnosa. To može biti na satu, mjesečno ili godišnje, obično se plaća tjedno ili mjesečno, a može uključivati i bonuse. Nejednakost plaća stoga opisuje razliku između plaća ljudi i to može biti unutar jedne tvrtke ili svih plaća koje su primljene u nekoj zemlji.
3. Nejednakost bogatstva - Bogatstvo se odnosi na ukupni iznos imovine pojedinca ili domaćinstva. To može uključivati financijsku imovinu, poput obveznica i dionica,

vlasništva i privatna mirovinska prava. Nejednakost bogatstva stoga se odnosi na nejednaku raspodjelu imovine u skupini ljudi.

Društvena nejednakost povezana s ekonomskom nejednakosti, obično je opisana na temelju nejednake raspodjele dohotka ili bogatstva, često je proučavana vrsta društvene nejednakosti.

5.3. Nejednakost spolova

Spol kao socijalna nejednakost odnosi se na to da se žene i muškarci različito tretiraju zbog muškosti i ženstvenosti dijeljenjem rada, dodjeljivanjem uloga i odgovornosti i raspodjelom društvene nagrade. Predrasude i diskriminacija na temelju spola i diskriminacije, koji se nazivaju seksizam, glavni su čimbenici društvene nejednakosti. Većina društava, čak i poljoprivredna, imaju određenu seksualnu podjelu rada i rodno uvjetovana podjela rada povećava se tijekom industrijalizacije. Naglašavanje rodne nejednakosti proizlazi iz produbljujuće podjele u ulogama muškaraca i žena, posebno u ekonomskoj, političkoj i obrazovnoj sferi. U većini država na globalnom sjeveru i globalnom jugu žene su premalo zastupljene u političkim aktivnostima i procesima donošenja odluka.

Rodna diskriminacija, posebno koja se odnosi na niži socijalni status žena, bila je tema ozbiljne rasprave ne samo u akademskim i aktivističkim zajednicama, već i u vladinim agencijama i međunarodnim tijelima kao što su Ujedinjeni narodi. Ovi razgovori nastoje identificirati i otkloniti široke institucionalizirane prepreke za pristup ženama u njihovim društvima. Koristeći rodnu analizu, istraživači pokušavaju razumjeti društvena očekivanja, odgovornosti, resurse i prioritete žena i muškaraca u određenom kontekstu, ispitujući društvene, ekonomske i okolišne čimbenike koji utječu na njihovu ulogu i sposobnost donošenja odluka. Provođenjem umjetnih razdvajanja između društvenih i ekonomskih uloga muškaraca i žena negativno se utječe na život žena i djevojčica, a to može imati učinak ograničavanja društvenog i ekonomskog razvoja.

Kulturni ideali o ženskom radu mogu utjecati i na muškarce čiji se vanjski rodni izraz smatra "ženstvenim" unutar određenog društva. Transrodne i rodne varijante mogu izraziti svoj spol svojim izgledom, izjavama ili službenim dokumentima koje predstavljaju. U tom kontekstu, rodna normativnost, koja se razumijeva kao društvena očekivanja koja nam se postavljaju kada predstavljamo određena tijela, proizvodi široku kulturnu/institucionalnu devalvaciju trans identiteta, homoseksualnosti i ženstvenosti.

5.4. Tretman nejednakosti u zdravlju i obrazovanju

Nejednakosti u zdravlju u mnogim su slučajevima povezane s pristupom zdravstvenoj skrbi. U industrijaliziranim zemljama nejednakosti u zdravstvu najviše su prisutne u zemljama koje nisu primijenile univerzalni zdravstveni sustav, poput Sjedinjenih Država. Kako je američki zdravstveni sustav uveliko privatiziran, pristup zdravstvenoj skrbi ovisi o nečijem ekonomskom kapitalu; Zdravstvena zaštita nije pravo, ona je roba koja se može kupiti preko privatnih osiguravajućih kuća (ili se to ponekad osigurava kod poslodavca). Način organiziranja zdravstvene zaštite u SAD-u doprinosi nejednakostima u zdravstvu na temelju spola, socioekonomskog statusa i rase / etničke pripadnosti.

Iako univerzalni pristup zdravstvenoj skrbi ne može u potpunosti ukloniti nejednakosti u zdravstvu, pokazalo se da ih uvelike smanjuje. U tom kontekstu, privatizacija pojedincima daje 'moć' kupnje vlastite zdravstvene zaštite (preko privatnih zdravstvenih osiguravajućih društava), ali to dovodi do socijalne nejednakosti samo tako što ljudima koji imaju ekonomske resurse omogućavaju pristup zdravstvenoj zaštiti. Građani se vide kao potrošači koji imaju „izbor“ kupiti najbolju zdravstvenu zaštitu koja im se može pružiti; u skladu s neoliberalnom ideologijom to opterećuje pojedinca, a ne vladu ili zajednicu.

Obrazovna nejednakost nejednaka je raspodjela akademskih resursa, uključujući, ali ne ograničavajući se na njih; financiranje škola, kvalificirani i iskusni učitelji, knjige i tehnologije za socijalno isključene zajednice. Te su zajednice uglavnom povijesno ugrožene i ugnjetavane. I više puta pojedinci koji pripadaju tim marginaliziranim skupinama uskraćuju pristup školama s obilnim sredstvima. Nejednakost dovodi do velikih razlika u obrazovnom uspjehu ili učinkovitosti ovih pojedinaca i u konačnici potiskuje socijalnu i ekonomsku mobilnost. Pogledajte odjeljke o statistici za više informacija.

Mjerenje djelotvornosti obrazovanja razlikuje se od zemlje do zemlje, pa čak i pokrajina/država. Za mjerenje uspjeha u obrazovanju koriste se ocjene, GPA rezultati, test testovi, stope napuštanja škole, statistika upisa na fakultete i stope završetka fakulteta. Ovo su mjere sposobnosti pojedinca za akademsku uspješnost. Kad određuju što bi se trebalo mjeriti s obzirom na obrazovni uspjeh pojedinca, mnogi znanstvenici i akademici sugeriraju da prosječni rezultati ocjenjivanja i druge mjere sposobnosti nisu jedini korisni alati za utvrđivanje učinkovitosti. Uz akademsku uspješnost, postizanje ciljeva učenja, stjecanje

željenih vještina i kompetencija, zadovoljstvo, upornost i post-fakultetski učinak trebali bi se mjeriti i uzimati u obzir pri određivanju obrazovnog uspjeha pojedinaca. Znanstvenici tvrde da su akademska postignuća samo izravni rezultat postizanja ciljeva učenja i stjecanja željenih vještina i kompetencija. Da bi se precizno izmjerio obrazovni učinak, neophodno je odvojiti akademska postignuća, jer on bilježi samo sposobnosti rada studenta, a ne nužno i njihovo učenje ili sposobnost da učinkovito koriste ono što su naučili.

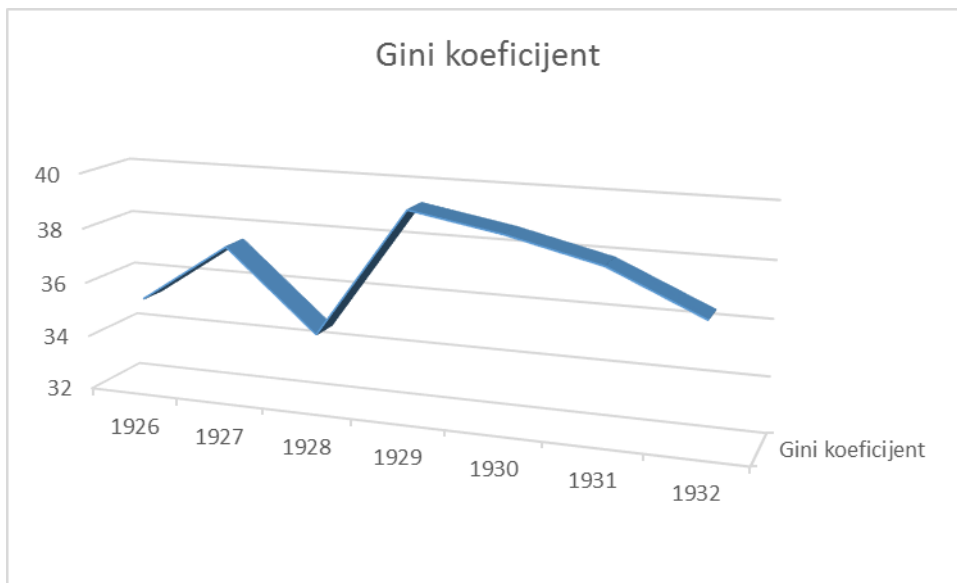
5.5. Nejednakost prije ekonomskih kriza kao dokaz korelacije s krizama

Da bi se dokazala korelacija između društvene nejednakosti i ekonomskih kriza koje su se zbivale u svijetu, naročito tokom 20. stoljeća, potrebno je prikazati gospodarsko stanje zemalja pogođenih krizom prije krize i uvidjeti postoji li između nejednakosti i ekonomskih kriza. Kao najznačajniji pokazatelj raspodjele bogatstva u svijetu je Ginijev koeficijent nejednakosti, a njegova neravnomjerna preraspodjela u svijetu označava snažnu ekonomsku polarizaciju i stvarnije društvene nejednakosti u svijetu. Stoga će ovdje biti prikazano kretanje Ginijevog koeficijenta odabranih zemalja u aktualnoj u velikim svjetskim ekonomskim krizama od Velike depresije 1929. – 2008. godine kada je nastupila globalna financijska kriza.

1. Velika Depresija 1929. godine

Američka je ekonomija porasla za 42% 1920-ih godina. Masovna proizvodnja proširila je novu robu široke potrošnje u svako kućanstvo. Rođena je moderna auto i avio industrija. Američka pobjeda u Prvom svjetskom ratu dala je zemlji prvo iskustvo globalne sile. Vojnici koji se vraćaju kući iz Europe donijeli su sa sobom novu perspektivu, energiju i vještine. Svi su postali investitori zahvaljujući jednostavnom pristupu kreditima. Ta skrivena slabost pomogla je u velikoj depresiji.

Grafikon 1. Prikaz Ginijevog koeficijenta u SAD – u od 1926. – 1932. godine

Izvor: izrada autorice prema podacima Svjetske banke

Iz priloženog grafikona vidljivo je kako je Ginijev koeficijent u SAD – u, kao zemlji najviše zahvaćenoj Velikom depresijom, prije početka krize 1926 godine iznosio 35,3 jer je do pojave krize pokazivao stabilan te blago rastući progresivan tijek. Nakon nastupa Velike depresije 1929. godine Ginijev koeficijent u SAD – u naglo skače za gotov 6%, odnosno sa 34,6 na 39,3. Po prestanku krize Ginijev koeficijent se u SAD – u još nekoliko godina zadržao približno visokom postotku od 39%, da bi nakon toga pokazivao tendenciju pada. Navedene činjenice upućuju na zaključak kako je Velika depresija kao ekonomska kriza u pozitivnoj korelativnoj vezi sa nejednakošću, odnosno da nastupom krize raste nejednakost u zemlji.

2) Naftna kriza 1973. godine

Prva kriza koja je izazvala do sada najozbiljnije posljedice počela je u jesen 1973. kad su zemlje izvoznice nafte namjerno smanjile proizvodnju za oko 5% da bi podigle cijenu. Cijena je u par dana narasla sa 3 dolara po barelu (159 litara) na više od 5 dolara, dakle oko 70%. Tijekom iduće godine, cijena sirove nafte je na svjetskom tržištu narasla na više od dvanaest dolara. Smanjenje proizvodnje nafte bilo je promišljeno sredstvo političkog pritiska zemalja OPEC-a koje se nisu slagale s politikom zemalja-uvoznica nafte prema Jomkipurskom ratu. U naftnom embargu sudjelovali su Alžir, Irak, Katar, Kuvajt, Libija, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati.

Tablica 4. Prikaz Ginijevog koeficijenta za zemlje koje su sudjelovale u naftnom embargu

	1972	1973	1975	1975	1976
Alžir	27,6	34,8	34,5	33,9	33,1
Irak	29,5	30,3	37,6	37,4	36,3
Katar	31,7	38,4	37,9	37,1	36,6
Kuvajt	27,7	35,8	35,1	34,6	34,1
Libija	35,3	44,7	43,6	43,2	42,8
Saudijska Arabija	31,5	42,3	42	40,7	39,5
Ujedinjeni Arapski Emirati	38,6	45,9	44,6	43,2	43

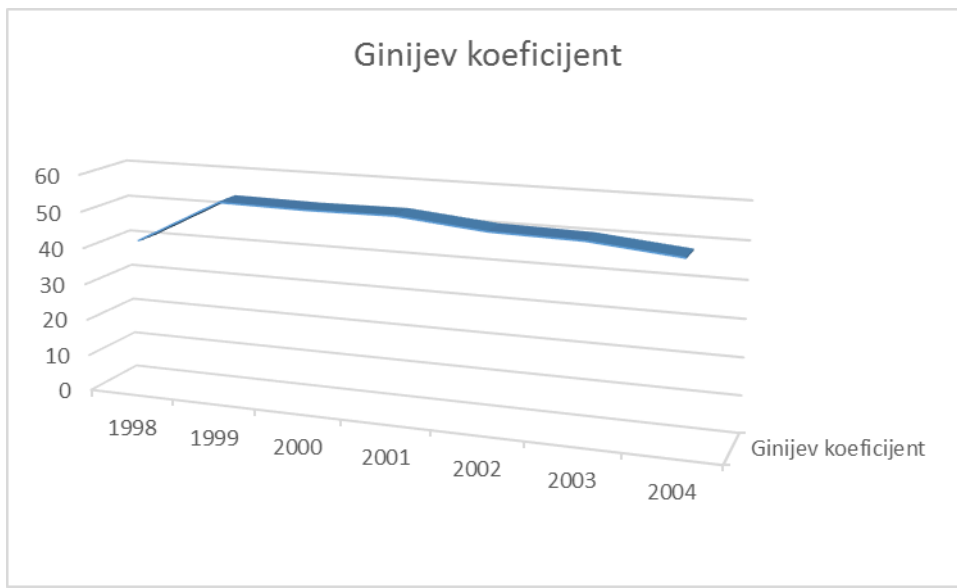
Izvor: izrada autorice prema podacima Svjetske banke

Iz tablice 4. vidljive su zemlje koje su obuhvaćene naftnom krizom 1973. godine, a koje su sudjelovale tada u naftnom embargu. Iz priloženih podataka je vidljivo kako je Ginijev koeficijent u svim odabranim zemljama bio niži prije nastupa naftne krize. Po nastupu krize Ginijev koeficijent pokazuje naglu tendenciju progresivnog rasta u svim zemljama za prosječno 7%. Po isteku krize i u razdoblju od dvije promatrane godine nakon krize Ginijev koeficijent je u odabranim zemljama pokazao blagu tendenciju pada. Po takvim relevantnim podacima može se zaključiti da su nejednakost i naftna kriza 1973. godine bile u pozitivnoj korelaciji, odnosno da je pojava krize utjecala na produbljivanje nejednakosti u tim zemljama.

3) Valutna kriza 1999. – 2002. u Argentini:

Argentinska velika depresija 1998.-2002. je započela nakon ruske i brazilske financijske krize, uzrokovala je široku nezaposlenost, nered, pad vlade, neplaćanje vanjskog duga države, porast alternativnih valuta i prekid fiksnog tečaja prešao na američki dolar. Gospodarstvo se smanjilo za 28 posto u razdoblju od 1998. do 2002. [2] [6] Što se tiče prihoda, preko 50 posto Argentinaca živjelo je ispod službene granice siromaštva, a 25 posto je bilo siromašno (njihove su osnovne potrebe bile neispunjene); sedmero od desetero argentinske djece bilo je siromašno na dubini krize 2002.

Grafikon 4. Prikaz Ginijevog koeficijenta u Argentini od 1998. – 2004. godine

Izvor: izrada autorice prema podacima Svjetske banke

Iz grafikona 4. je vidljiv Ginijev koeficijent u Argentini u razdoblju do 1998. do 2004., a podaci su uzeti za vrijeme prije nastupa valutne krize te po njezinom završetku. Ginijev koeficijent je tako u Argentini prije nastupa valutne krize iznosio 41,4, da bi 1999. godine po nastupu i eskalaciji valutne krize pokazao progresivnu tendenciju rasta na 53,6. Sama kriza je trajala do 2002. godine te se Ginijev koeficijent u doba trajanja krize zadržavao na približno visokom istom postotku. Nakon završetka krize, od 2003. godine i nadalje Ginijev koeficijent je pokazao tendenciju pada. Relevantni podaci ukazuju na pozitivnu korelativnu vezu između pojave valutne krize i nejednakosti. Stoga se može zaključiti da je pojava valutne krize u Argentini produbila nejednakost, kako ove zemlje, tako i one na koje je ova valutna kriza imala direktne efekte.

4. Svjetska financijska kriza 2008. godine:

Tablica 4. Prikaz Ginijevog koeficijenta za odabrane razvijene zemlje svijeta od 2003. – 2007. godine – prije krize

Zemlja	2003	2004	2005	2006	2007
SAD	35,7	34,3	36	36,6	37,4
Rusija	22,5	23,1	23,3	23,5	23,6
Njemačka	27,5	27,9	28,3	28,5	28,7
Velika Britanija	29,4	29,6	30,8	31	31,3
Kina	35,7	35,9	36,3	36,4	36,4
Francuska	29,4	29,8	29,9	30	30,4

Izvor: izrada autorice prema podacima Svjetske banke, Svjetska banka (2020): GINI index (World Bank Estimate), dostupno na <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2014&locations=RS&start=2010&view=chart>, pristupljeno 07.07.2020.

Iz tablice 4. vidljiv je Ginijev koeficijent koji je najmjerodavniji pokazatelj nejednakosti. U najrazvijenijim zemljama svijeta on je prikazan kao postotak kroz pet godina promatranog razdoblja prije nastupa svjetske ekonomske krize. SAD je kao vodeća svjetska velesila pokazala rastući trend Ginijevog koeficijenta gdje je on na kraju promatranog razdoblja bio veći za 2% u odnosu na 2003. godinu (prije krize). Rusija je imala najniži Ginijev koeficijent u promatranom razdoblju te je isti pokazao rastući trend kretanja i na kraju promatranog razdoblja je bio veći za 1% u odnosu na 2003. godinu. Njemačka je prije krize imala rastući trend Ginijevog koeficijenta sa povećanjem od 1,2% u odnosu na 2003. godinu, Velika Britanija povećanje od 2%, dok je Kina kao vodeća trgovačka svjetska velesila imala povećanje Ginijevog koeficijenta za samo 1%. Francuska je također pokazala rastući trend Ginijevog koeficijenta od 1% na kraju promatranog razdoblja. Može se zaključiti da su prije nastupa svjetske ekonomske krize 2008.godine Ginijevi koeficijenti odabranih razvijenih zemalja svijeta iznosili prosječno oko 32%.

Tablica 5. Prikaz Ginijevog koeficijenta za odabrane razvijene zemlje svijeta od 2011. – 2015. godine – nakon krize

Zemlja	2011	2012	2013	2014	2015
SAD	37,5	37,7	37,3	38,1	38,5
Rusija	25,3	25,4	25,7	26,1	26,5
Njemačka	31,3	31,2	31,5	31,8	32,1
Velika Britanija	33,2	33,1	33,5	33,7	33,5
Kina	37,2	36,5	37,3	38,2	37,9
Francuska	33,7	33,9	33,5	34,1	35,2

Izvor: izrada autorice prema podacima Svjetske banke, Svjetska banka (2020): GINI index (World Bank Estimate), dostupno na <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2014&locations=RS&start=2010&view=chart>, pristupljeno 07.07.2020.

Tablica 5. prikazuje Ginijev koeficijent razvijenih zemalja svijeta od 2011. – 2015. godine, odnosno kao postotak u razdoblju od pet godina nakon završetke i protoka određenog vremena nakon nastupa svjetske financijske krize. Sve prikazane odabrane razvijene zemlje su pokazale tendenciju rasta Ginijevog koeficijenta nakon nastupa financijske krize i po njezinu završetku. U SAD – u je Ginijev koeficijent prerastao nakon krize za 1,5% do kraja 2015. godine. U Rusiji je Ginijev koeficijent nakon krize porastao za 4% te je u promatranom razdoblju nakon krize pokazao tendenciju rasta. U Njemačkoj je također nakon krize porastao Ginijev koeficijent i to za čak 4,5% te je u promatranom razdoblju do kraja 2015. godine također pokazao tendenciju rasta. Velika Britanija je pokazala tendenciju rasta Ginijevog koeficijenta nakon nastupa krize do kraja 2015. godine za 4%. Kina je imala tendenciju rasta Ginijevog koeficijenta nakon krize za samo 2%, što je evidentan pokazatelj kako je s najnižim postotkom porasta Ginijevog koeficijenta pokazala najmanju nejednakost među odabranim zemljama nakon krize. Francuska je nakon nastupa krize i do kraja 2015. godine pokazala tendenciju rasta Ginijevog koeficijenta za čak 6% i imala je najviši njegov postotni rast od svih promatranih zemalja nakon krize, pa se kod ove zemlje nakon krize nejednakost i najviše produbila.

Iz priloženih podataka i obrade te prikaza Ginijevog koeficijenta u odabranim razvijenim zemljama prije svjetske financijske krize 2008. godine te nakon njezina kraja i protoka

određenog vremena, vidljivo je kako se nejednakost produbila. U svim promatranim zemljama je nakon nastupa krize došlo do porasta Ginijevog koeficijenta, što ukazuje na činjenicu da se nakon nastupa krize i po protoku određenog vremena nakon krize nejednakost među zemljama svijeta produbila i porasla. Sve istraženo ukazuje na činjenicu da ekonomske krize utječu na povećanje nejednakosti u svijetu, odnosno da su ove dvije varijable u pozitivnoj korelaciji. S nastankom ekonomskih kriza raste nejednakost u svijetu u raspodjeli dohotka među zemljama svijeta, povećava se ekonomska polarizacija i samim time nastupa neravnomjerna raspodjela dohotka među zemljama svijeta, produbljuje se siromaštvo i stvaranje velikog jaza među bogatima i siromašnima, razvijenima i nerazvijenima. Stoga su ekonomske krize i nejednakost u snažnoj korelaciji jer se pojavom ekonomskih kriza ista produbljuje, a bez prisustva krize ona stagnira ili se reducira. U navedenim okolnostima potrebno je učinkovitim gospodarskim mjerama intervenirati u razdobljima ekonomskih kriza da se spriječi produbljivanje nejednakosti i umanja jaz ekonomske polarizacije svijeta.

6. KORELACIJA DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI I EKONOMSKIH KRIZA – KRITIČKI OSVRT

Ekonomске krize su oduvijek obilježavale povijest, naročito kada su se razvile komponente gospodarskog društva, gdje su ljudi svjesno trgovali, kupovali, prodavali i privređivali. U stanju blagostanja države su i tokom povijesti i danas imali sve dostatne resurse koji su im omogućavali primjeren način života, bez gladi, siromaštva, sa dostatnim resursima za život, zdravlje, obrazovanje i ostale potrebe stanovništva. Stanje blagostanja zemlje se stoga može okarakterizirati kao stanje u kojem je zadovoljena većina egzistencijalnih potreba stanovništva, gdje je jaz ekonomske polarizacije društva minimalan i gdje je stopa siromaštva niska.

U suvremenim državama cijeli gospodarsko – društveni odnosi organizirani su na način da svaka država nesmetano funkcionira na način da ostvaruje progresivan ekonomski rast, da održava stabilnim javni dug i proračunski deficit, da se nesmetano odvijaju poslovni procesi, naplata poreza i provedba svih potrebnih makroekonomskih politika, koje primarno uključuju monetarnu, fiskalnu, socijalnu i ekonomsku politiku.

Svako gospodarstvo nastoji težiti optimalnom održavanju makroekonomske ravnoteže, međutim, događaju se na globalnim tržištima često endogeni i egzogen tržišni šokovi, bilo da su oni političke, financijske, zdravstvene, društvene ili socijalne prirode. Takva stanja dovode progresivnim tijekom do kolapsa gospodarstva i nastaje ekonomska kriza koja za sobom vuče niz posljedica po gospodarstvo i društvo, kako u nacionalnim, tako i u globalnim razmjerima.

U svijetu su se najviše događale ekonomske krize u 20. stoljeću, a obilježile su ih Velika depresija 1929. godine, valutne krize, naftne krize, krize pandemije bolesti, teroristički napadi te ostale globalne financijske krize, od kojih je najznačajnija ona iz 2008. godine i aktualna krizna pandemija svijeta zaraze korona virusom. U takvim uvjetima ruše se svi gospodarski pokazatelji, ekonomija propada, ljudi ostaju bez posla i egzistencije, nastupa siromaštvo, što u krajnosti može izazvati opće nemire među stanovništvom.

Države i vladajuće strukture su u takvim situacijama primarne institucije koje moraju promptno razviti i implementirati strategije za ublažavanje aktualnih efekata krize, a potom i primijeniti elemente koji će krizu zaustaviti. To uključuje niz potpornih gospodarskih mjera gdje će se u uvjetima ekonomske krize ponuditi stanovništvu temeljni resursi i sredstva za temeljni egzistencijalni opstanak.

Društvena nejednakost je oblik ekonomske polarizacije društva koju karakterizira jaz između bogatog i siromašnog sloja stanovništva. Što je taj jaz snažniji i dublji, zemlja ima viši stupanj takve ekonomske polarizacije i jasno je razgraničena međa između bogatstva i siromaštva. Za niti jednu zemlju nije poželjno da taj jaz bude niti dubok niti plitak, već je za svaku zemlju poželjno da postoji određeni stupanj ravnoteže u društvenoj nejednakosti. Najcrniji scenarij bi bio kad bi ekonomska polarizacija bila jasno razgraničena na bogate i siromašne, a optimalan scenarij bi bio kad bi se raspodjela bogatstva realno definirala te kad bi svi stanovnici neke zemlje imali gotovo podjednako i više nego dovoljno za sve egzistencijalne potrebe. Međutim, oba scenarija su u realnosti nemoguća i ne postoje, već mnoge zemlje svijeta karakterizira različit stupanj društvene nejednakosti, koji je ovisan o političkoj, ekonomskoj i društvenoj situaciji, kao i o aktivnostima i trudu zemlje da tu nejednakost dovede u neke prihvatljive granice.

Ekonomske krize imaju korelacijsku vezu sa društvenom nejednakošću. Praksa je pokazala da je većina ekonomskih kriza potekla iz najrazvijenijih zemalja svijeta ili onih bogatih prirodnim resursima poput nafte, a primjer su SAD, Bliski Istok, Kina i druge. U takvim zemljama je društvena nejednakost snažno izražena te je dubok jaz ekonomske polarizacije društva. Na primjer, samo u SAD – u jasna je granica bogatih i siromašnih, zdravstveno osiguranje je nedostupno siromašnima, novac je pokretač života te u toj zemlji bogati sloj društva ima pristup zdravstvu, obrazovanju, poslu, svim ekonomskim potrebama koje žele, dok siromašni žive na rubu gladi. U drugim razvijenim zemljama je također prisutna visoka stopa siromaštva te klasna podjela, gdje siromašni nemaju pristup ničemu i osnovni im je preduvjet preživljavanje. Upravo iz takvih zemalja potječu ekonomske krize koje još više produbljuju društvenu nejednakost te doprinose da se ista ne može kontrolirati.

Prikazom relevantnih podataka prije kriza u 20. stoljeću, za čiju su obradu odabrane Velika Depresija, naftna kriza iz 1973. godine te valutna kriza u Argentini iz 1992. godine vidljivo je da je u navedenim državama vladalo blagostanje prije nastupa kriza. U SAD – u je BDP pokazao linearan rast prije 1929. godine i nastupa krize, cijena barela nafte je bila kontinuirano održana te je nakon nastupa naftne krize skočila za gotovo 70% te je valuta pesosa prije valutne krize u Argentini bila stabilna u odnosu na dolar, a sa nastupom valutne krize odnos pesosa i dobara je skočio za gotovo 300%. Navedeni empirijski podaci pokazuju kako postoji snažna korelacija društvene nejednakosti i ekonomskih kriza, odnosno društvena nejednakost se s pojavama krize produbljuje, kao i siromaštvo i stagnacija zemlje.

Stoga je potrebno globalno razviti strategije kako spriječiti i ublažiti ekonomske krize te minimizirati društvenu nejednakost. Sukladno Deklaraciji o pravima čovjeka, potrebno je svakom ljudskom biću omogućiti pristojnu i zadovoljavajuću egzistenciju, riješiti problem gladi i reducirati siromaštvo na minimum. Samo u takvim uvjetima moguć je opstanak i progresivan napredak globalnog društva.

7. ZAKLJUČAK

Krize zahvaćaju svjetske gospodarske sustave zbog neodgovornosti u vođenju ekonomske politike od strane državnih financijskih institucija, ali i zbog slabosti koje se godinama gomilaju, a u nadležnosti su vladajuće strukture. Izvori tih slabosti su ideje da financijska tržišta djeluju samostalno i liberalno, uz minimalnu državnu intervenciju i regulativu njihova poslovanja.

Krize same po sebi uzrokuju velike i ponekad i nepopravljive štete za gospodarstvo, koje iz nastale faze depresije vrlo teško izlaze. Brzina državne intervencije je pod utjecajem vladajuće strukture, koja, da bi gospodarstvo izvela iz krize, mora imati razrađen obuhvatan strateški plan stabilizacije svog financijskog sustava.

Ekonomska teorija smatra da su gospodarske krize rezultat konjunkarnih gospodarstvenih ciklusa, te da je za očekivati da će gospodarski sustav kad-tad doći u fazu recesije, izazvane brojnim političkim i ekonomskim zbivanjima na svjetskoj razini.

Danas su globalizacija, slobodno tržište, liberalizacija i privatizacija neminovnost jer su prisutni u svakodnevnom životu. Živimo u vrijeme značajnih i brzih promjena, a te promjene, kao i porast svjetske gospodarske međuzavisnosti stvaraju diskontinuitet, turbulenciju i neizvjesnost u svjetskim i nacionalnim gospodarskim kretanjima.

Ekonomske krize su kada dođe do zasićenja optimalnim rastom gospodarstva, neminovna pojava. Njihovim nastupom dolazi do kolapsa gospodarstva i društva, a u istim situacijama potrebno je promptno djelovati instrumentima makroekonomskih politika da se ugrožena ekonomska situacija što prije dovede u stabilnu fazu.

Nema sumnje da su mnogi ljudi u koji posjeduju bogatstvo bolji od većine ostalih ljudi na svijetu. Uz to, siromaštvo utječe i na milijune ljudi u svijetu. Postavlja se pitanje zašto postoje takve socijalne nejednakosti, ponude se dva postojeća objašnjenja: okrivljivanje siromašnih i okrivljivanje društva. Jedan od načina da se objasni siromaštvo je okriviti siromahe - da su siromašni sami odgovorni za svoje siromaštvo. Postoje dokazi koji podržavaju ovu teoriju, jer je glavni razlog što su ljudi siromašni, nedostatak zaposlenja. Prema ovom stajalištu, društvo ima obilje mogućnosti da ljudi ostvare američki san, a ljudi su siromašni jer im nedostaje motivacije, vještina ili obrazovanja da nađu posao. Takve razlike stvaraju društvenu nejednakost koja je prisutan u većoj ili manjoj mjeri u svim zemljama svijeta.

Budući da ekonomske krize najvećim dijelom potječu iz razvijenih zemalja svijeta, one negativno utječu na društvenu nejednakost jer ju samo produbljuju, stvaraju teške egzistencijalne uvjete koji siromašnima postaju još teži, a bogati gube velik dio svoje imovine. Dakle, u zemljama s većom društvenom nejednakošću u uvjetima krize ona će se još više produbiti. Vječite su polemike kako riješiti ova dva globalna problema, međutim, dok se ne razviju globalne strategije osiguranja osnovnih životnih uvjeta, oba ova problema će ostati negativno korelirajuća i postojana.

LITERATURA

Knjige:

1. Attali, J. (2009): Kriza, a poslije?, Zagreb, Meandar media.
2. Babić, M. (2008): Financijska i ekonomska kriza u svijetu, Informator, Zagreb.
3. Dubrow, J. (2016): Political Inequality in an Age of Democracy: Cross-national Perspectives, Routledge, UK.
4. Engdahl, F. W. (2000): Stoljeće rata : anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak, Zagreb,
5. Grgić, M., Bilas, V. (2008): Međunarodna Ekonomija, Lares plus d.o.o. za poslovne usluge, Zagreb.
6. Haralambos, M. (2002): Sociologija – perspektive i teme, Golden Marketing, Zagreb.
7. Kregar, J. (2013): Uvod u sociologiju, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
8. Leko, V., Božina, L. (2005): Novac, bankarstvo i financijske tržišta, Adverta, 2005.
9. Rothard, M. (1989): A history of money and banking in the United States, Ludwig von Mises Institute, New York.
10. Sučević, D. (2010): Krizni menadžment – vodić kroz planiranje, prevenciju i oporavak s primjerima iz prakse, Lider press d.d., Zagreb.
11. Šundalić, A. (2011): Sociologija, Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek.
12. Veselica, V. (2012): Svekolika hrvatska kriza, Grafički zavod Hrvatske

Znanstveni članci:

1. Babić, A., Žigman, A. (2010): Valutne krize – pregledi teorije i iskustva 1990 – tih, Hrvatska narodna banka, Zagreb.
2. Babić, M. (2008): Financijske špekulacije i ekonomska kriza, Obnovljeni život, Vol. 63, No. 4, Zagreb.
3. Baily, Martin Neil; Elliott, Douglas J. (June 15, 2009). "The U.S. Financial and Economic Crisis: Where Does It Stand and Where Do We Go From Here?"
4. Baletić, Z. (2009): Kriza i antikrizna politika, Ekonomski pregled, Vol. 60, No. 1 – 2, Zagreb.

5. European Commission (2009): Economic Crises in Europe – Causes, consequences and responses, European Economy, Luxembourg.
6. Europska Komisija (2017): Rješavanje problema nejednakosti, dostupno na https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-addressing-inequalities_hr.pdf, pristupljeno 11.04.2020.
7. Kindleberger, C. (1988): The World in Depression 1929 – 1939, Political Sociology, USA.
8. Krznar, I. (2004): Valutna kriza – teorija i praksa s primjenom na Hrvatsku, Hrvatska narodna banka, Zagreb.
9. Obadić, A. et al. (2011): Kriza – preobrazba ili propast?, Zbornik radova, Zagreb, Ekonomski fakultet.
10. Obstfeld, Maurice (1986). "Rational and self-fulfilling balance-of-payments crises". American Economic Review, Vol. 76, No. 1, str. 72–81

Internet izvori:

1. Investopedia.com (2020): Financial crisis, dostupno na <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-crisis.asp>, pristupljeno 07.04.2020.
10. The Equality Trust (2020): How is Economic Inequality Defined?, dostupno na <https://www.equalitytrust.org.uk/how-economic-inequality-defined>, pristupljeno 11.04.2020.
2. IMF (2013): Financial Crises: Explanations, Types, and Implications, dostupno na <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1328.pdf>, pristupljeno 07.04.2020.
3. Investopedia.com (2020): Currency crisis, dostupno na <https://www.investopedia.com/articles/economics/08/currency-crises.asp>, pristupljeno 07.04.2020.
4. Kenton, W. (2019). "Boom And Bust Cycle, <https://www.investopedia.com/terms/b/boom-and-bust-cycle.asp>, pristupljeno 08.04.2020.
5. Hayes, A. (2020): Business cycle, dostupno na <https://www.investopedia.com/terms/b/businesscycle.asp>, pristupljeno 08.04.2020.

6. Reinhart, C. (2009): The economic and fiscal consequences of financial crises, dostupno na <https://voxeu.org/article/economic-and-fiscal-consequences-financial-crises>, pristupljeno 08.04.2020.
7. Oxenford, M. (2018): The Lasting Effects of the Financial Crisis Have Yet to Be Felt, dostupno na <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/lasting-effects-financial-crisis-have-yet-be-felt>, pristupljeno 09.04.2020.
8. Economics Online (2020): Equity and inequality, dostupno na http://www.economicsonline.co.uk/Managing_the_economy/Inequality_and_equity.html, pristupljeno 10.04.2020.
9. Svjetski program za hranu (2020): Country strategic planning, dostupno na <https://www1.wfp.org/country-strategic-planning>, pristupljeno 10.04.2020.
10. Office of the Historian (2020): Oil Embargo, 1973–1974, dostupno na <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/oil-embargo>, pristupljeno 05.05.2020.
11. BCRA – Banco Central de la República Argentina (2020): Información Económica al Día: Dinero y Bancos, dostupno na www.mecon.gov.ar (tablični excel prikaz), pristupljeno 05.05.2020.

POPIS TABLICA I SLIKA

Popis tablica:

Tablica 1. Stilizirane činjenice poslovnih ciklusa

Tablica 2. Evaluacija posljedica krize

Tablica 3. Stope gospodarskog rasta u izabranim zemljama od 2010. – 2012. Godine

Popis slika:

Slika 1. Prikaz faza konjunktarnog ciklusa

Slika 2. Piramida globalnog gospodarstva

SAŽETAK

Pojava globalizacije postavila je pred svjetska gospodarstva mnogostruke izazove na koje one nisu mogle promptno odgovoriti. Propuštanje tih prilika dovelo je do pojave financijskih kriza, koje su označile krizu financijskih tržišta i krizu bankarstva u svijetu. Sve su gospodarske krize trenuci preispitivanja tadašnjeg gospodarskog sustava ili prilike da se provjeri njegova snaga. U suvremenim globalnim uvjetima današnjeg svijeta sve je više prisutna ekonomska polarizacija između zemalja svijeta.

Svjetsko blagostanje i raspodjela bogatstva u svijetu često je izraženo u obliku pojmova poput gladi, siromaštva, dostupnost vode i količine materijalnih dobara, dostupnost egzistencijalnih uvjeta za život poput stambenih jedinica, energenata, čistoća okoliša i zraka, dostupnost radnih mjesta, zdravstva, obrazovanja, kulturnih usluga i slično. Povezanost društvene nejednakosti s ekonomskim krzama je snažne korelacije jer upravo nejednako distribuirano društvo blagostanje u svijetu jest jedan od temeljnih uzroka pojave ekonomskih kriza.

Ključne riječi: ekonomska kriza, društvena nejednakost, politika, gospodarstvo, siromaštvo

SUMMARY

The advent of globalization has posed many challenges to the world economy that they could not promptly respond to. Missing these opportunities led to the emergence of financial crises, which marked the financial markets crisis and the banking crisis in the world. All economic crises currently ruled the current economic system or the opportunity to test its strength. In the contemporary global world of today, economic polarization between the countries of the world is increasingly present.

World wealth and wealth distribution in the world are often expressed in terms of gladiations, poverty, availability of water and material goods, availability of subsistence living conditions such as housing, energy, clean environment and air, accessibility of jobs, health, education, cultural services and similar. The link between social inequalities and economic crises is a strong correlation because it is precisely the unequally distributed social well-being in the world that was one of the fundamental age-related phenomena of economic crises.

Keywords: economic crisis, social inequality, politics, economy, poverty.